

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست

(مفاهیم، مبانی مدیریت و مقایسه تطبیقی مناطق حفاظتی کشور با جهان)

مؤلفان

کیومرث کلانتری - علی بالی - شهره عبداللہی

۱۰۱۹

سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی
معاونت آموزش و ترویج کشاورزی

مناطق تحت مدیریت سازمان

(مفاهیم، مبانی مدیریت و مقایسه

تطبیقی مناطق حفاظتی کشور با جهان)

مؤلفان:

کیومرث کلانتری

علی بالی

شهره عبداللہی

سرشناسه	: کلاتنری، کیومرث، ۱۳۴۴-
عنوان و نام پدیدآور	: مناطق تحت مدیریت سازمان (مفاهیم، مبانی مدیریت و مقایسه تطبیقی مناطق حفاظتی کشور با جهان)/مؤلفان کیومرث کلاتنری، علی بالی، شهره عبداللهی؛ تهیه شده در معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی.
مشخصات نشر	: تهران: سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، نشر آموزش کشاورزی، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۷۴ ص.: جدول (رنگی)، نقشه (رنگی)، نمودار (بخشی رنگی).
شابک	: رایگان ۶-۸۹-۷۹۴۹-۶۲۲-۹۷۸:
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۷۴.
موضوع	: مناطق حفاظت شده -- ایران Protected areas -- Iran
شناسه افزوده	: بالی، علی، ۱۳۵۱ شهرپور -
شناسه افزوده	: عبداللهی، شهره، ۱۳۵۴-
شناسه افزوده	: سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی. دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی
شناسه افزوده	: سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی. معاونت آموزش و ترویج کشاورزی. نشر آموزش کشاورزی
شماره کتابشناسی ملی	: ۸۸۴۷۲۷۶
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیبا

ISBN: 978-622-7949-89-6

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۹۴۹-۸۹-۶

عنوان: مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست (مفاهیم، مبانی مدیریت و مقایسه تطبیقی

مناطق حفاظتی کشور با جهان)

مؤلفان: کیومرث کلاتنری - علی بالی - شهره عبداللهی

مدیر داخلی: ویدا همتی

تهیه شده در: معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، دفتر شبکه دانش و رسانه‌های ترویجی

ناشر: نشر آموزش کشاورزی

گرافیس: معصومه شیری

صفحه آرا: سبا سادات کرمانی پورباقایی

نمونه خوان:

شمارگان: محدود

نوبت چاپ: اول

قیمت: رایگان

مسئولیت درستی مطالب با نویسنده است.

شماره ثبت در مرکز فن‌آوری اطلاعات و اطلاع رسانی کشاورزی ۳۱۴۰۱۱۴ به تاریخ ۱۴۰۱/۰۳/۲۲ است.

نشانی: تهران، خیابان آزادی، بین نواب و رودکی، پلاک ۲۰۵، معاونت آموزش و ترویج کشاورزی، طبقه ۱۲

تلفن: ۶۶۴۳۰۴۶۵ | تلفکس: ۶۶۴۳۰۴۶۴ | کدپستی: ۱۴۵۷۸۹۶۶۸۱

مؤلفان

کیومرث کلانتری

معاون سابق محیط زیست طبیعی تنوع زیستی

سازمان حفاظت محیط زیست ایران

علی بالی

معاونت دفتر مناطق حفاظت شده و زیستگاه‌های

سازمان حفاظت محیط زیست ایران

شهره عبداللهی

کارشناس حیات وحش

سازمان حفاظت محیط زیست ایران

Editors:

Dr.Kiomars Kalantari

Deputy For

Natural Environment of Biodiversity

Department of Environment of Iran

Dr.Ali Bali

Deputy for

Protected Areas and Habitats Office

Department of Environment of Iran

Shohreh.Abdollahi

Expert of Wildlife

Department of Environment of Iran

فهرست

پیش گفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۳
۱- قوانین و مقررات مهم مربوط به حفاظت و بهره برداری در حوزه مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست.....	۱۵
۲- زیستگاه‌ها و رویشگاه‌های ایران:.....	۲۰
۳- وضعیت تنوع‌زیستی در ایران:.....	۲۲
۴- هدف‌ها و استراتژی‌های حفاظت از طبیعت در سطح ملی.....	۲۴
۵- طبقه‌بندی مناطق حفاظت‌شده در ایران.....	۲۵
۵-۱- تعاریف مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست.....	۲۷
۵-۲- وضعیت مناطق چهارگانه در استان‌ها.....	۴۳
۵-۳- وضعیت مناطق چهارگانه از نظر زیستگاهی.....	۴۴
۶- سایر مناطق تحت نظارت سازمان حفاظت محیط‌زیست.....	۴۶
۶-۱- دیگر مناطق حفاظتی در دنیا.....	۵۴
۷- رویکردهای حفاظت در ایران.....	۵۵
۸- طبقه‌بندی مناطق حفاظت‌شده تحت معیارهای اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت (IUCN).....	۵۶
۹- انتخاب مناطق حفاظت‌شده.....	۶۲
۱۰- مقایسه تطبیقی وضعیت مناطق حفاظت‌شده در ایران و جهان.....	۶۴
۱۱- نواحی کلیدی تنوع زیستی (KBAs).....	۶۶
۱۲- کانون‌های تنوع‌زیستی (GBH) Global terrestrial biodiversity hotspots.....	۶۸
۱۳- طرح مدیریت و چالش‌های مناطق حفاظتی در ایران.....	۶۹
۱۴- مراحل ارتقای سطح سرزمین به‌عنوان مناطق چهارگانه.....	۷۳
۱۵- اثربخشی مناطق حفاظت‌شده.....	۷۳
منابع مورد استفاده.....	۷۴

فهرست نمودار

نمودار شماره ۱: تعداد کل مهره داران ایران در چهار رده حفاظتی فهرست سرخ IUCN در سال ۲۰۱۵..... ۲۲

نمودار شماره ۲: نمودار توزیع مناطق حفاظت شده جهان بر اساس طبقه بندی اتحادیه جهانی حفاظت..... ۶۱

نمودار شماره ۳: نمودار افزایش آماری سطوح اشغالی توسط سیستم مناطق حفاظت شده خشکی..... ۶۵

نمودار شماره ۴: نمودار آماری سطوح اشغالی توسط سیستم مناطق حفاظت شده خشکی در ۶۶

نمودار شماره ۵: نمودار آماری سطوح اشغالی توسط سیستم مناطق حفاظت شده دریائی در ۶۶

نمودار شماره ۶: نمودار آماری مجموع گونه های ارزیابی شده و در معرض تهدید..... ۶۷

فهرست جداول

- جدول ۱: تنوع فون مهره داران ایران ۲۳
- جدول ۲: جدول آماری مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست.. ۲۶
- جدول ۳: فهرست پارک های ملی ایران به همراه وسعت و موقعیت ۲۸
- جدول ۴: فهرست و موقعیت آثار ملی طبیعی ایران..... ۳۰
- جدول ۵: فهرست پناهگاه های حیات وحش ایران به همراه وسعت و موقعیت ۳۳
- جدول ۶: فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران..... ۳۶
- جدول ۷: جدول آماری تعداد مناطق چهارگانه از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۹..... ۴۳
- جدول ۸: وضعیت آماری مناطق چهارگانه به تفکیک استان ها ۴۴
- جدول ۹: وضعیت پراکنش مناطق چهارگانه در نواحی ریشی ایران ۴۵
- جدول ۱۰: وضعیت پراکنش مناطق چهارگانه در اکوسیستم های ایران..... ۴۵
- جدول ۱۱: اندازه های مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست..... ۴۵
- جدول ۱۲: اسامی تالاب های بین المللی ایران..... ۴۷
- جدول ۱۳: اسامی ذخیره گاه های زیستکره ایران..... ۵۰
- جدول ۱۴: وضعیت قرق های اختصاصی ۵۴
- جدول ۱۵: روابط بین اهداف مدیریت و طبقه بندی IUCN از مناطق حفاظت شده ۵۹
- جدول ۱۶: ماتریس سیستم طبقه بندی برای مناطق تحت حفاظت نوع نظارت بر اساس معیار های IUCN ۶۰
- جدول ۱۷: ارتباط اندازه ی منطقه ی تحت حفاظت با طبقه آن ۶۰
- جدول ۱۸: جدول وضعیت نحوه مدیریت مناطق حفاظت شده در جهان (بر حسب درصد)..... ۶۲

فهرست نقشه

- شکل ۱: نقشه پراکنش مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست..... ۲۶
- شکل ۲: پراکنش پارک های ملی ایران..... ۲۷
- شکل ۳: نقشه پراکنش آثار طبیعی ملی در ایران..... ۲۹
- شکل ۴: نقشه پراکنش پناهگاه های حیات وحش در ایران..... ۳۲
- شکل ۵: نقشه پراکنش مناطق حفاظت شده در ایران..... ۳۵
- شکل ۶: نقشه پراکنش تالاب های بین المللی سازمان حفاظت محیط زیست..... ۴۷
- شکل ۷: نقشه پراکنش ذخیره گاه های زیستکره در ایران..... ۴۹
- شکل ۸: نقشه پراکنش قرق های اختصاصی..... ۵۴
- شکل ۹: نقشه جهانی پراکنش مناطق حفاظت شده در جهان..... ۶۷
- شکل ۱۰: نقشه پراکنش مناطق چهارگانه واقع بر کانون های تنوع زیستی جهان..... ۶۸

پیش گفتار:

امروزه افزایش روز افزون جمعیت، توسعه فعالیت های اقتصادی و بهره برداری های گسترده از منابع طبیعی موجب تخریب سرزمین و کاهش چشمگیر تنوع زیستی شده است، بطوریکه بسیاری از زیستگاه های گیاهی و جانوری را دچار آشفته گیی کرده و در معرض زوال قرار داده است. در این راستا همواره توسعه مناطق حفاظت شده و درک اهمیت بالای این مناطق به عنوان یکی از مهمترین سیاست های حفظ تنوع زیستی و ژنتیکی بایستی مورد توجه قرار گیرد. لذا سازمان های مسئول به ویژه سازمان حفاظت محیط زیست وظیفه سنگینی را در این خصوص بر عهده دارند. اگرچه در سالیان گذشته کتاب های متعددی در زمینه حفاظت از طبیعت و معرفی مناطق حفاظت شده در ایران و جهان در اختیار علاقمندان قرار گرفته است که هرکدام از این نوشتارها از ارزش و جایگاه والایی در آشنایی دانشجویان و متخصصین با مقوله حفاظت داشته اند، لیکن ضرورت دارد مفاهیم مرتبط با مبانی و نحوه مدیریت و نقش آنها در مقوله حفظ و تامین امنیت زیستی کشور به زبانی دیگر و البته ساده تر در اختیار مردم و مسئولین قرارگیرد. بدین منظور در این کتاب سعی شده است به روز ترین و دقیق ترین آمارها از وضعیت مناطق حفاظتی ایران و ارائه چهارچوب های کاربردی برای درک مفاهیم مرتبط با انواع مناطق حفاظت شده و کارکردهای هریک از آنها پرداخته شود. همچنین مقایسه تطبیقی وضعیت و طبقه بندی هریک از مناطق حفاظتی در ایران و جهان نیز مورد توجه بوده است.

در پایان لازم می داریم از مساعدت همکاران گرامی آقای مهندس رضا اقتدار مدیرکل دفتر مدیریت زیستگاه ها و امور مناطق و آقای دکتر پیمان ولی زاده، معاون دفتر حفاظت و مدیریت شکار و صید تشکر نماییم. همچنین بر خود لازم می دانیم از همکاری بی شائبه و عالمانه آقای دکتر اسکندر زند مرجع ملی کنوانسیون تنوع زیستی، آقای دکتر سعید صوفی زاده مرجع ملی تبادل اطلاعات و همکاری های علمی و فناوری و سرکار خانم شعبان پور دبیرخانه محترم مرجع ملی کنوانسیون تنوع زیستی تشکر و قدردانی نمائیم. امید است کتاب حاضر گامی مفید در معرفی اهمیت مناطق حفاظت شده کشور برای علاقمندان باشد.

جوامع اولیه مناطقی را برای بزرگداشت تمدن و اندوختگاه فرهنگی انتخاب و حفاظت می‌کردند. اهدافی نظیر حفاظت از جنگل‌های مقدس، مکان‌های تدفین مقدس، شکارگاه‌های سلطنتی و حفاظت از منابع طبیعی و رخدادهای فرهنگی نمونه‌ای از عرصه‌های حفاظتی در طول تمدن بشریت بوده و از هزاران سال پیش در جنوب آسیا، بخش‌هایی از اروپا، آمریکا و آفریقا چنین مناطقی وجود داشته‌اند. در ایران نیز حفاظت به شیوه سنتی تحت عنوان قلمروهای عشایری و ایلاتی و شکارگاه‌های سلطنتی و فرمانداران محلی رایج بوده‌است. در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم بسیاری از کشورها در چهارچوب یک سامانه مدون و قانونی و در راستای حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری و تنوع‌ژنتیکی، مناطقی را به این منظور انتخاب نموده و با توجه به وضعیت طبیعی و اقتصادی - اجتماعی، شروع به طبقه‌بندی و تنظیم مقررات برای مدیریت مناطق تحت حفاظت کردند. اگرچه اهداف اولیه تا دهه ۱۹۲۰ تفرج در چهارچوب اقدامات عمدتاً بر پایه جنگلداری و بهره‌برداری از پارک‌ها و حفاظت از چشم‌اندازها بوده، ولی از دهه ۱۹۴۰ مفاهیمی چون آموزش و مدیریت حیات‌وحش و در دهه‌های بعد واژه اکولوژی نیز در مدیریت پارک‌ها و مناطق حفاظت‌شده وارد شدند. تأسیس پارک ملی یلواستون^۱ در آمریکا با مساحتی بیش از ۹ هزار کیلومترمربع در سال ۱۸۷۲، ایجاد اولین منطقه حفاظتی در استرالیا در سال ۱۸۶۶ و اولین پارک ملی در سال ۱۸۹۳ در کانادا در زمره نخستین مناطق حفاظت‌شده بر اساس الگوها و معیارهای مدرن بوده‌اند که به تدریج در سایر کشورها نیز گسترش پیدا کرد. در ایران نیز اگر چه شکارگاه‌های محلی و سلطنتی در ادوار گذشته عمدتاً به‌عنوان مناطق قرق ایجاد شدند، ولی اولین اقدام در راستای مدون‌سازی حفظ جمعیت و تنوع جانداران در ایران در سال ۱۳۳۵ با تصویب قانون صید و شکار آغاز شد که با تشکیل قانون شکار ایران به‌عنوان یک نهاد مستقل، وظیفه حفظ نسل حیوانات قابل شکار و نظارت بر اجرای مقررات ساختارمند شد. متعاقباً، در سال ۱۳۴۶ هم‌زمان با تصویب قانون شکاربانی و صید، یک نهاد دولتی جدید به نام سازمان شکاربانی و نظارت بر صید تأسیس و توسعه یافت که به‌عنوان یک دستگاه مستقل دولتی و زیرنظر شورای عالی شکاربانی و نظارت بر صید، جایگزین قانون شکار شد. بر اساس ماده ۶ قانون فوق، وظایف این سازمان از محدوده

نظارت و اجرای مقررات ناظر بر شکار فراتر رفته و امور تحقیقاتی و مطالعاتی مربوط به حیات وحش کشور، تکثیر و پرورش حیوانات وحشی و حفاظت از زیستگاه آنها و تعیین مناطقی به عنوان پارک وحش و موزه های جانورشناسی را عهدار شد.

در سال ۱۳۴۶، پیشنهاد تأسیس دو پارک ملی (پارک وحش) و پانزده منطقه حفاظت شده به عنوان نخستین گروه از مناطق تحت حفاظت ایران، به تصویب شورای عالی شکاربانی و نظارت بر صید رسید. در سال ۱۳۵۰، نام سازمان شکاربانی و نظارت بر صید به «سازمان حفاظت محیط زیست» و نام شورای عالی شکاربانی و نظارت بر صید به «شورای عالی حفاظت محیط زیست» تغییر یافت و امور محیط زیستی از جمله پیشگیری از اقدام های زیان بار برای تعادل و تناسب محیط زیست نیز به اختیارات قبلی آن افزوده شد. از سال ۱۳۵۳، مناطق حفاظت شده ایران بر اساس تعریف ها و معیارهای قانونی نظام طبقه بندی مناطق، به استناد آئین نامه اجرائی قانون حفاظت و به سازی محیط زیست طی مصوبه شماره ۸۱۸۰۴ مورخ ۱۳۵۴/۱۲/۴ هیأت وزیران و اصلاحیه بعد از آن، تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست در چهار طبقه اثر طبیعی ملی، پارک ملی، منطقه حفاظت شده و پناهگاه حیات وحش تقسیم بندی شده اند. با این حال هنوز ابزارها، شیوه ها و سطح فعالیت های حفاظت از طبیعت و منابع زنده قادر به کنترل فعالیت های تخریبی ناشی از جوامع انسانی نبوده و تا رسیدن به سطح مطلوب راهی طولانی در پیش است. شواهد عینی روند تخریب و نابودی زیستگاه ها و حیات وحش در همه جهان دلیلی گویا بر این نابرابری و غالبیت روند تخریب بر اقدامات حفاظت است. پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و در اقدامی مترقیانه، در اصل پنجاهم قانون اساسی، حفاظت از محیط زیست به عنوان یکی از اصول قانون اساسی به تصویب رسید که بر پایه آن حفاظت از محیط زیست را یک وظیفه عمومی دانسته و فعالیت هایی را که با آلودگی محیط زیست و یا تخریب غیرقابل جبران آن همراه است، ممنوع کرده است.

۱- قوانین و مقررات مهم مربوط به حفاظت و بهره برداری درحوزه مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست

مهمترین قوانین و همچنین اسناد بالادستی در حوزه حفاظت و مدیریت منابع طبیعی و عرصه‌های تحت نظارت سازمان حفاظت محیط‌زیست به شرح زیر می‌باشد:

✓ اصل پنجاهم قانون اساسی

این اصل حفاظت از محیط‌زیست را وظیفه تلقی و هرگونه فعالیت که با آلودگی و تخریب غیر قابل جبران محیط‌زیست همراه باشد ممنوع نموده‌است. این اصل از اصول مرفعی قانون اساسی کشور بوده و از نقاط قوت قوانین جمهوری اسلامی در حوزه محیط‌زیست به‌شمار می‌رود.

✓ سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

بر اساس این سند راهبردی، ایران کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه، با هویت اسلامی و انقلابی، الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل خواهد بود. در بخشی از ویژگی‌های جامعه ایرانی در افق این چشم‌انداز آمده شده‌است که برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصت‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط‌زیست مطلوب باید باشد.

✓ سیاست‌های کلی محیط‌زیست ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

۱- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع‌زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی.

۲- ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط‌زیست.

۳- اصلاح شرایط زیستی به‌منظور برخوردار ساختن جامعه از محیط‌زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین نسلی.

۴- پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌انگاری تخریب محیط‌زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط‌زیست و الزام آنان به جبران خسارت.

- ۵- پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم و الزام به رعایت استانداردها و شاخص‌های زیست‌محیطی در قوانین و مقررات، برنامه‌های توسعه و آمایش سرزمین.
- ۶- تهیه اطلس زیست‌بوم کشور و حفاظت، احیاء، بهسازی و توسعه منابع طبیعی تجدیدپذیر (مانند دریا، دریاچه، رودخانه، مخزن سدها، تالاب، آبخوان زیرزمینی، جنگل، خاک، مرتع و تنوع‌زیستی به‌ویژه حیات‌وحش) و اعمال محدودیت قانونمند در بهره‌برداری از این منابع متناسب با توان اکولوژیک (ظرفیت قابل تحمل و توان بازسازی) آنها بر اساس معیارها و شاخص‌های پایداری، مدیریت اکوسیستم‌های حساس و ارزشمند (از قبیل پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی) و حفاظت از منابع ژنتیک و ارتقاء آنها تا سطح استانداردهای بین‌المللی.
- ۷- مدیریت تغییرات اقلیم و مقابله با تهدیدات زیست‌محیطی نظیر بیابان‌زایی، گرد و غبار به‌ویژه ریزگردها، خشکسالی و عوامل سرایت‌دهنده میکروبی و رادیواکتیو و توسعه آینده‌نگری و شناخت پدیده‌های نوظهور زیست‌محیطی و مدیریت آن.
- ۸- گسترش اقتصاد سبز با تأکید بر:
- ۱-۸ صنعت کم‌کربن، استفاده از انرژی‌های پاک، محصولات کشاورزی سالم و ارگانیک و مدیریت پسماندها و پساب‌ها با بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اقتصادی، اجتماعی، طبیعی و زیست‌محیطی.
- ۲-۸ اصلاح الگوی تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و بهینه‌سازی الگوی مصرف آب، منابع، غذا، مواد و انرژی به‌ویژه ترویج مواد سوختی سازگار با محیط‌زیست.
- ۳-۸ توسعه حمل و نقل عمومی سبز و غیرفسیلی از جمله برقی و افزایش حمل و نقل همگانی به‌ویژه در کلان شهرها.
- ۹- تعادل بخشی و حفاظت کیفی آب‌های زیرزمینی از طریق اجرای عملیات آبخیزداری، آبخوان‌داری، مدیریت عوامل کاهش بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی و تبخیر و کنترل ورود آلاینده‌ها.
- ۱۰- استقرار نظام حسابرسی زیست‌محیطی در کشور با لحاظ ارزش‌ها و هزینه‌های زیست‌محیطی (تخریب، آلودگی و احیاء) در حساب‌های ملی.
- ۱۱- حمایت و تشویق سرمایه‌گذاری‌ها و فناوری‌های سازگار با محیط‌زیست با استفاده از ابزارهای مناسب از جمله عوارض و مالیات سبز.

- ۱۲- تدوین منشور اخلاق محیط زیست و ترویج و نهادینه سازی فرهنگ و اخلاق زیست محیطی مبتنی بر ارزش ها و الگوهای سازنده ایرانی اسلامی.
- ۱۳- ارتقاء مطالعات و تحقیقات علمی و بهره مندی از فناوری های نوآورانه زیست محیطی و تجارب سازنده بومی در زمینه حفظ تعادل زیست بوم ها و پیشگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست .
- ۱۴- گسترش سطح آگاهی، دانش و بینش زیست محیطی جامعه و تقویت فرهنگ و معارف دینی، مشارکت و مسؤلیت پذیری اجتماعی به ویژه امر به معروف و نهی از منکر برای حفظ محیط زیست در تمام سطوح و اقشار جامعه.
- ۱۵- تقویت دیپلماسی محیط زیست با:
- ۱۵-۱ تلاش برای ایجاد و تقویت نهادهای منطقه ای برای مقابله با گرد و غبار و آلودگی های آبی.
- ۱۵-۲ توسعه مناسبات و جلب مشارکت و همکاری های هدفمند و تأثیرگذار دوجانبه، چندجانبه، منطقه ای و بین المللی در زمینه محیط زیست.
- ۱۵-۳ بهره گیری مؤثر از فرصت ها و مشوق های بین المللی در حرکت به سوی اقتصاد کم کربن و تسهیل انتقال و توسعه فناوری ها و نوآوری های مرتبط.
- ✓ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست (مصوب ۱۳۵۳/۳/۲۸ و اصلاحیه ۷۱/۸/۲۴)
- در ماده ۱ این قانون، وظایف سازمان حفاظت محیط زیست تشریح شده است و ممانعت از هرگونه آلودگی و اقدام مخربی که تعادل و تناسب محیط زیست را برهم بزند و کلیه امور مربوط به جانوران و حتی آبزیان آب های داخلی بر عهده این سازمان گذاشته شده است.
- در ماده ۲ این قانون، اعضاء شورای عالی حفاظت محیط زیست تعیین گردیده است.
- در ماده ۳، تعیین مناطق چهارگانه و تصویب آن در شورای مذکور از وظایف سازمان تعیین شده است. حفاظت از این مناطق و اعمال مدیریت در بهره برداری از آنها از اهم وظایف سازمان حفاظت محیط زیست کشور می باشد. مناطق چهارگانه حفاظت محیط زیست شامل پارک های ملی، آثار طبیعی - ملی، پناهگاه های حیات وحش و مناطق حفاظت شده می باشند.
- در ماده (۴)، هرنوع ممنوعیت و محدودیت و مقرراتی که برای مناطق مذکور در بند (الف) ماده (۳) این قانون برقرار می گردد، نباید با حق مالکیت یا حق انتفاع اشخاصی که در داخل این مناطق قانونا دارا هستند، مغایر باشد.

در ماده (۵)، رئیس سازمان حفاظت محیط‌زیست توسط رئیس‌جمهور انتخاب و سمت دبیر شورای عالی حفاظت محیط‌زیست را نیز برعهده دارد.

در ماده (۶)، انجام‌دادن تحقیقات و بررسی‌های علمی و اقتصادی در زمینه حفاظت و بهبود و بهسازی محیط‌زیست و جلوگیری از آلودگی و برهم خوردن تعادل محیط‌زیست به‌عهده سازمان حفاظت محیط‌زیست گذاشته شده‌است.

در ماده (۷)، قانون حفاظت و بهسازی آمده‌است که در صورت مغایرت اجرای طرح‌های عمرانی و بهره‌برداري از مناطق چهارگانه با ضوابط و مقررات سازمان حفاظت محیط‌زیست و عدم ایجاد توافق بین دستگاه مجری و سازمان حفاظت محیط‌زیست طبق نظر رئیس‌جمهوری اقدام خواهد شد.

در ماده (۸)، قانون مذکور امور مربوط به شکار، صید و پرورش را منوط به کسب اجازه سازمان حفاظت محیط‌زیست نموده‌است.

مواد (۹)، (۱۰)، (۱۱) و (۱۲) قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست به آلودگی زیست‌محیطی و نحوه برخورد با منابع آلاینده محیط‌زیست پرداخته‌است.

ماده (۱۵) قانون حفاظت محیط‌زیست، مأمورین حفاظت محیط‌زیست را در صورت گذراندن دوره ضابطین دادگستری، به اجرا نمودن ضوابط دادگستری مسؤول نموده‌است. ماده (۱۶) قانون، حفاظت و بهسازی محیط‌زیست و کلیه عرصه و اعیان در مناطق چهارگانه در محیط‌زیست را در اختیار سازمان حفاظت محیط‌زیست قرارداده، اما واگذاری آنها را منع نموده‌است.

✓ قانون شکار صید مصوب ۱۳۵۳/۱۰/۳۰ و اصلاحات ۱۳۵۳/۹/۲۵ و ۱۳۷۵/۹/۲۵:

ماده (۱) این قانون، حفظ محیط‌زیست و تکثیر حیات‌وحش را از وظایف سازمان دانسته‌است. تعیین محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های زمانی و مکانی شکار صید و صدور پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده و قرق‌های اختصاصی و نیز تعیین گونه‌های حمایت‌شده و در معرض خطر انقراض را از وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست دانسته‌است.

در ماده (۶) این قانون نیز وظایفی برای سازمان حفاظت محیط‌زیست تعیین گردیده‌است که عمدتاً حفظ و تکثیر حیات‌وحش را تأیید می‌نماید.

ماده (۷) این قانون به امکان خرید و فروش و تکثیر گونه‌های غیربومی اشاره داشته و آنرا منوط به اجازه سازمان حفاظت محیط‌زیست نموده است.

ماده (۸) قانون، سازمان می‌تواند در مواردی برحسب مورد پروانه و یا اجازه رایگان صادر نماید.

ماده (۹) این قانون به امکان پرداخت خسارات وارده به مزارع از ناحیه جانوران وحشی پرداخته است.

ماده (۱۰)، (۱۱)، (۱۲) الی (۲۴)، مجازات‌هایی را برای متخلفین مربوط به قانون شکار و صید در فصول ممنوع، صید حیوانات در معرض تهدید، آلوده نمودن منابع آبی و چشمه‌ها، تخریب رستنی‌ها و تعلیف غیرمجاز در مناطق چهارگانه تعیین نموده است.

در ماده (۳۰) این قانون آمده است؛ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور موظف است ۷۰٪ از وجوه حاصل از اجرای این قانون را در اختیار سازمان حفاظت محیط‌زیست قراردهد.

همچنین سایر قوانین مرتبط با حفاظت از طبیعت به شرح زیر می‌باشد:

- ◀ قانون ملی‌شدن جنگل‌ها و مراتع کشور ۱۳۴۱
- ◀ قانون شکار و صید مصوب با اصلاحات بعدی ۱۳۴۶
- ◀ قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع کشور با اصلاحات بعدی ۱۳۴۶
- ◀ قانون حفظ نباتات ۱۳۴۶
- ◀ قانون حفاظت دریا و رودخانه‌های مرزی از آلودگی با مواد نفتی ۱۳۵۴
- ◀ قانون حفظ و تثبیت کناره و بستر رودخانه‌های مرزی ۱۳۶۳
- ◀ قانون حفظ و حمایت از منابع طبیعی و ذخایر جنگلی کشور ۱۳۷۱
- ◀ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا ۱۳۷۴
- ◀ قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۴
- ◀ قانون مدیریت پسماندها ۱۳۸۳
- ◀ قانون ایمنی زیستی ۱۳۹۴
- ◀ قانون توزیع عادلانه آب ۱۳۶۱ و ۱۳۶۴
- ◀ آئین‌نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست ۱۳۵۳
- ◀ ضوابط و معیارهای استقرار صنایع (مصوب هیأت وزیران ۱۳۷۸ به استناد تبصره (۲) ماده (۱۳) قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا) و اصلاحیه‌های بعدی

◀ قانون هوای پاک ۱۳۹۶

◀ قانون حفاظت و بهره‌برداری از ذخایر ژنتیکی ۱۳۹۸

◀ قانون حفاظت خاک ۱۳۹۸

۲- زیستگاه‌ها و رویشگاه‌های ایران:

بر اساس تنوع و تیپ رستنی‌ها و آب و هوا، پوشش گیاهی ایران را به پنج رویشگاه هیرکانی با جنگل‌های مرطوب، ارسبارانی با جنگل‌های نیمه‌مرطوب، زاگرس با جنگل‌های نیمه‌خشک، ایرانی- تورانی با جنگل‌های خشک و جنگل‌های بیابانی، خلیج فارس، عمانی با جنگل‌های خشک نیمه‌استوایی، تقسیم شده‌است که دارای خصوصیتی به شرح زیر می‌باشند:

✓ رویشگاه هیرکانی:

ناحیه رویشی هیرکانی همچون نوار سبزی، حاشیه جنوبی دریای خزر و نیم‌رخ شمالی رشته‌کوه البرز را می‌پوشاند. این ناحیه رویشی که از آستارا در استان گیلان تا گلی‌داغی در استان گلستان را در بر می‌گیرد حدود ۱۳ درصد معادل ۲ میلیون هکتار از جنگل‌های کشور را در بر گرفته است. این ناحیه رویشی به‌خاطر حاصلخیزی خاک، تغییرات دما و بارندگی‌های متعدد، گونه‌های گیاهی زیادی را در خود جای داده به‌نحوی که بیش از ۸۰ گونه درختی پهن برگ، ۴ گونه سوزنی برگ و ۵۰ گونه درختچه‌ای تاکنون در آن شناسایی شده که غالباً از تیپ‌های راش، ممرز، بلوط، افرا، توسکا و آمیخته تشکیل شده‌است. این جنگل‌ها که از آن به نام‌های جنگل‌های مرطوب و یا خزری یاد میشود دارای ارزش‌های زیست محیطی و اقتصادی بالایی می‌باشد که در زمره میراث طبیعی جهانی محسوب می‌گردد.

✓ رویشگاه ارسبارانی:

جنگل‌های این ناحیه که جزو جنگل‌های نیمه‌مرطوب کشور هستند، در استان آذربایجان شرقی و شمال‌غرب استان اردبیل واقع شده و حدود یک‌درصد جنگل‌های کشور در آن قرار دارد. تنوع گونه‌های گیاهی از اختصاصات ویژه این ناحیه رویشی است؛ آنچنان که بیش از ۷۷۵ گونه گیاهی فقط در منطقه حفاظت‌شده شناسایی شده که ۵۵ گونه آن برای اولین بار از ایران گزارش شده‌است. بسیاری از گونه‌های جنگلی ناحیه رویشی هیرکانی در این

ناحیه وجود دارد. با این وجود گونه های اصلی آن ناحیه مانند راش و توسکا در ارسباران رشد نیافته است. این امر موجب شده تا در تقسیم بندی ها، این ناحیه از ناحیه رویشی هیرکانی جدا شود. گونه های اصلی ناحیه ارسباران، بلوط سیاه، بلوط سفید، ممرز، سرخدار و افرا می باشد.

✓ رویشگاه زاگرس:

ایجاد و گسترش جنگل در این ناحیه به خاطر بارندگی های ناشی از استقرار سیستم مدیترانه ای و دریای سیاه بوده که با دربرگرفتن نزدیک به ۴۰ جنگل های کشور از ناحیه سردشت آذربایجان غربی تا فیروزآباد فارس امتداد دارد. یکی از معیارهای تعیین مرز این ناحیه گونه گیاهی غالب آن، بلوط ایرانی است. اما سایر گونه های اصلی این ناحیه رویشی بنه، بادام، کیکم و گلابی وحشی است. دو کارکرد مهم جنگل های بلوط زاگرس، حفاظت آب و خاک هستند که با توجه به غالب بودن آب و هوای خشک و نیمه خشک در کشور از اهمیتی انکارنشده برخوردارند؛ آنچنانکه هر نوع سرمایه گذاری حفاظتی و احیایی را توجیه پذیر نشان می دهد.

✓ رویشگاه ایرانی - تورانی:

رویشگاه رویشی ایرانی - تورانی که قسمت اعظم فلات مرکزی ایران را دربرگرفته حدود ۲۸ درصد معادل ۴ میلیون هکتار جنگل های کشور را در خود جای داده است. این رویشگاه بر اساس شرایط توپوگرافی و ارتفاع به دو منطقه کوهستانی با آب و هوای سرد و منطقه جلگه ای با آب و هوای بیابانی و گرم و خشک تقسیم میشود. هر چند که شرایط جوی منطقه موجب پراکندگی و فاصله زیاد درختان شده اما به دلیل وسعت زیاد دارای گونه های گیاهی متنوع می باشد به نحوی که ۶۹ درصد فلور ایران در این ناحیه قرار گرفته است. گونه های اصلی منطقه کوهستانی بنه، بادام و ارس و گونه های اصلی منطقه جلگه ای گز، تاغ، قیج و اسکبیل می باشد.

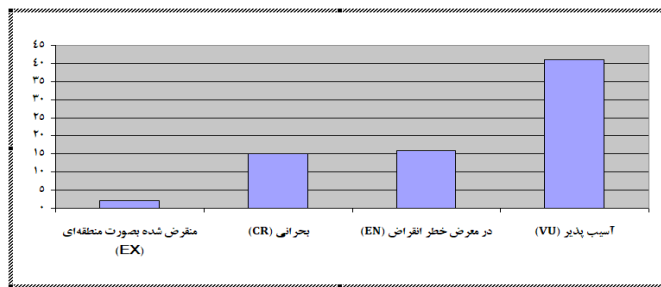
✓ رویشگاه خلیج فارس - عمانی:

ناحیه رویشی خلیج فارس - عمانی بخشی از جنوب غرب و تمام سواحل جنوبی را دربرمی گیرد. به دلیل تفاوت اکولوژیکی، رویش های اصلی این ناحیه به دو قلمرو خلیج فارس و دریای عمان تقسیم میشود. در قلمرو خلیج فارس که از قصرشرین تا حوالی مرز استان های بوشهر

و هرمزگان امتداد یافته، گونه‌های گیاهی کنار، کهورک و پده رویش‌های اصلی را تشکیل می‌دهند. در قلمرو دریای عمان نیز که بخشی از استان هرمزگان تا سیستان و بلوچستان (مرز ایران و پاکستان) را دربر می‌گیرد، گونه‌های کهور ایرانی و انواع آکاسیا رویش‌های اصلی هستند. چش یا کرت که از چوب آن در صنعت لنجسازي استفاده می‌شود به‌صورت پراکنده در این قلمرو رویش دارد. جنگل‌های ماندابی یا مانگروها نیز که متشکل از دو گونه حرا و چنل است در این رویشگاه گسترش دارند. رویشگاه جنگل‌های مانگرو در فاصله جزر و مد دریاها قرار دارد. بیشترین مناطق چهارگانه در رویشگاه ایرانی - تورانی و سپس در رویشگاه زاگرس قرار دارند (مستندات دفتر مدیریت زیستگاه‌ها و امور مناطق، ۱۳۹۸).

۳- وضعیت تنوع‌زیستی در ایران:

نظر به تنوع اقلیمی و توپوگرافی کشور، ایران دارای غنای زیستی گیاهی و جانوری بالا و فوق‌العاده‌ای می‌باشد. تعداد گونه‌های پستاندار وحشی ایران ۱۹۷ گونه بوده که تقریباً با کل گونه‌های پستاندار اروپا برابری می‌کند. تعداد کل گونه‌های مهره‌دار ایران ۱۱۶۳ گونه بوده که شامل ۵۴۰ گونه پرنده، ۱۶۲ گونه ماهی آب‌های داخلی، ۲۴۱ گونه خزنده و ۲۲ گونه دوزیست می‌باشد. تعداد گونه‌های گیاهی ایران بیش از ۸۲۰۰ گونه برآورد شده است که حدود ۲۲ درصد آنها بومی کشور هستند. ضمناً تعداد ۷۴ گونه جانوری در معرض تهدید هستند (غودار۱)

نمودار ۱- تعداد کل مهره‌داران ایران در چهار رده حفاظتی فهرست سرخ IUCN در سال ۲۰۱۵

از میان گونه‌های شناخته‌شده گونه‌های زیادی وجود دارند که فقط در ایران زیست می‌کنند و در سایر نقاط دنیا یا وجود ندارد و یا با مهاجرت و دستکاری‌های بشر و روش‌های دیگر

انتقال یافته‌اند از جمله این گونه‌ها می‌توان به یوزپلنگ، گوزن زرد و گورخر ایرانی اشاره کرد. از میان پستانداران کشورمان، راسته جونندگان با ۷۱ گونه (بیش از یک‌سوم کل پستانداران ایران) به دلیل اهمیت در انتشار بیماری‌ها، خسارات وارده بر محصولات زراعی، سهولت جمع‌آوری و نگهداری، بیشتر مورد توجه و مطالعه قرار گرفته‌اند. در ایران تاکنون ۵۴۰ گونه پرنده شناسایی و گزارش شده‌است که این تعداد معادل کل گونه‌های پرنده موجود در قاره اروپا می‌باشد. بیشترین گونه‌ها را پرندگان متکی به تالاب‌ها تشکیل می‌دهند اما آلودگی و تخریب تالاب‌های ایران در سال‌های اخیر خود عاملی در جهت کاهش تعداد بسیاری از گونه‌های پرندگان ایران گشته‌است و هم اکنون پرندگانی نظیر درناي سيبري، بالابان، اردک سرسفید، میش مرغ، عقاب طلایی، اردک مرمري و تعدادی دیگر از گونه‌ها در کشور در معرض تهدید و انقراض می‌باشد. ماهیان آب‌های داخلی ایران شامل ۱۶۳ گونه می‌باشند (جدول ۱).

جدول ۱ - تنوع فون مهره‌داران ایران

رده	خانواده	گونه	راسته (تعداد گونه)
پستانداران	۳۷	۱۹۷	جونندگان (۷۱)، خفاش‌ها (۴۷)، گوشت‌خواران (۳۱)، خاریشت‌ها (۴)، حشره‌خواران (۱۵)، آب‌بازان (۱۴)، زوج-سمان (۱۰)، خرگوش‌ها (۳)، فردسمان (۱) و گاو دریایی (۱).
پرندگان	۷۸	۵۴۰	غواص‌شکلان (۲)، کشیم شکلان (۵)، کبوتر دریایی شکلان (۵)، پلیکان شکلان (۸)، لک‌لک شکلان (۱۹)، فلامینگو شکلان (۲)، غازشکلان (۳۵)، عقاب شکلان (۳۶)، شاهین شکلان (۱۳)، ماکیان شکلان (۱۰)، درناشکلان (۱۴)، سلیم شکلان (۹۶)، کوکرشکلان (۷)، کبوترشکلان (۱۰)، طوطی شکلان (۲)، کوکو شکلان (۵)، جغدشکلان (۱۱)، شبگرد شکلان (۴)، پرستوشکلان (۴)، سبزقبا شکلان (۹)، دارکوب شکلان (۱۰) و گنجشک شکلان (۲۲۸).
خزندگان	۲۲	۲۴۱	سوسمارها یا مارمولک‌ها (۱۳۶)، مارها (۷۹)، لاک‌پشت‌ها (۱۰)، کرم سوسمارها (۱) و کروکودیل‌ها (۱).
دوزیستان	۶	۲۲	وزغ‌ها و قورباغه‌ها (۱۳) و دوزیستان دم‌دار (۸).
ماهیان آب‌های داخلی ایران	۲۵	۱۶۳	دهانگرد ماهی شکلان (۱)، درنده کوسه‌ماهی شکلان (۱)، تاس‌ماهی شکلان (۵)، شگ‌ماهی شکلان (۱)، شن‌ماهی شکلان (۱)، کپور ماهی شکلان (۱۱۰)، گربه ماهی شکلان (۶)، آزاد ماهی شکلان (۳)، اردک ماهی شکلان (۱)، کفال ماهی شکلان (۳)، آدین‌ماهی شکلان (۱)، کپور دندان ماهی شکلان (۹)، خار ماهی شکلان (۳)، مرداب‌مار ماهی شکلان (۱) و سوفماهی شکلان (۱۴).
جمع کل	۱۶۸	۱۱۶۳	

در گروه ماهیان آب‌های داخلی، خانواده کپور ماهیان، فون غالب ماهیان را تشکیل می‌دهد و ماهی کورغار، قزل‌آلای خال قرمز و ماهی آفینیوس از جمله گونه‌های منحصر به ایران به‌شمار می‌روند و دارای ارزش‌زیستی بالایی هستند. متأسفانه به‌دلیل عدم توجه لازم به حفظ و مدیریت آبزیان آب‌های داخلی طی دو دهه اخیر مطالعات جامعی برای شناخت ماهیان در اکوسیستم‌های آبی مختلف صورت نگرفته و از فراوانی و پراکنش بسیاری از گونه‌ها اطلاعات و آمار دقیقی در دسترس نیست و یا جمعیت برخی گونه‌ها نظیر ماهی کورغار در معرض تهدید می‌باشد. از رده خزندگان در پنج راسته لاک‌پشت‌ها، کروکودیل سانان، سوسمارها، کرم سوسمارها و مارها تاکنون ۲۴۱ گونه مورد شناسایی قرار گرفته‌است. اما اطلاعات مفید و قابل دسترس در مورد این جانوران بسیار اندک است. کمبود مطالعات جامع و عمیق در مورد بیولوژی و حفاظت این جانوران از یک طرف و جمعیت رو به زوال با توجه به تخریب زیستگاه‌های آنها در سال‌های اخیر موجب نگرانی نسبتاً زیادی در مورد تعدادی از گونه‌های ارزشمند خزنده کشورمان شده‌است. متأسفانه شکار و صید بی‌رویه، بسیاری از گونه‌های مار سمی از جمله افعی شاخدار و افعی دماوندي را در معرض خطر انقراض قرار داده‌است. از رده دوزیستان سمندرها از درجه اهمیت بیشتری برخوردار هستند و اطلاعات بسیار کم و جزئی از بیولوژی و اکولوژی آنها در دست می‌باشد و گونه‌هایی نظیر سمندر لرستان، سمندر کردستان، سمندراز ایرانی و سمندر آذربایجان در وضعیت بحرانی یا در معرض خطر انقراض قراردارند. با این وجود شکار و صید و برداشت بی‌رویه، تخریب زیستگاه‌ها، تغییرات اقلیمی، ورود گونه مهاجم، آلودگی‌ها و بیماری‌ها به‌ترتیب بیشترین سهم را در کاهش حیات‌وحش کشور دارند (مستندات دفتر حفاظت و مدیریت حیات‌وحش، ۱۳۹۸).

۴- هدف‌ها و استراتژی‌های حفاظت از طبیعت در سطح ملی

کشور ایران نیز مانند بیشتر کشورهای جهان تحت تأثیر تحولات سیاسی و اقتصادی اجتماعی رخ داده در مقیاس جهانی قرار گرفته‌است و مسایل محیط زیست به‌طور عام و مناطق تحت‌مدیریت به‌طور خاص، خصوصاً به‌لحاظ اهمیت جنبه‌های بین‌المللی آن در سالیان اخیر از سوی مسئولین بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌است. مروری بر هدف‌ها و خطوط راهبردی برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران، ضمن آنکه جایگاه و اهمیت حفاظت از طبیعت

در برنامه‌های توسعه کشور را بازگو می‌کند، در عین حال تغییرات پیش‌آمده در نوع نگاه به مقوله محیط‌زیست در کشور را نیز نشان می‌دهد. بررسی این تغییرات و انطباق آن با استراتژی‌های جهانی حفاظت می‌تواند میزان دقت و صحت سمت‌گیری‌ها را نشان دهد. به‌طور کلی محورهای مهم حفاظت از تنوع‌زیستی و طبیعت در برنامه‌های توسعه به‌شرح زیر بوده است.

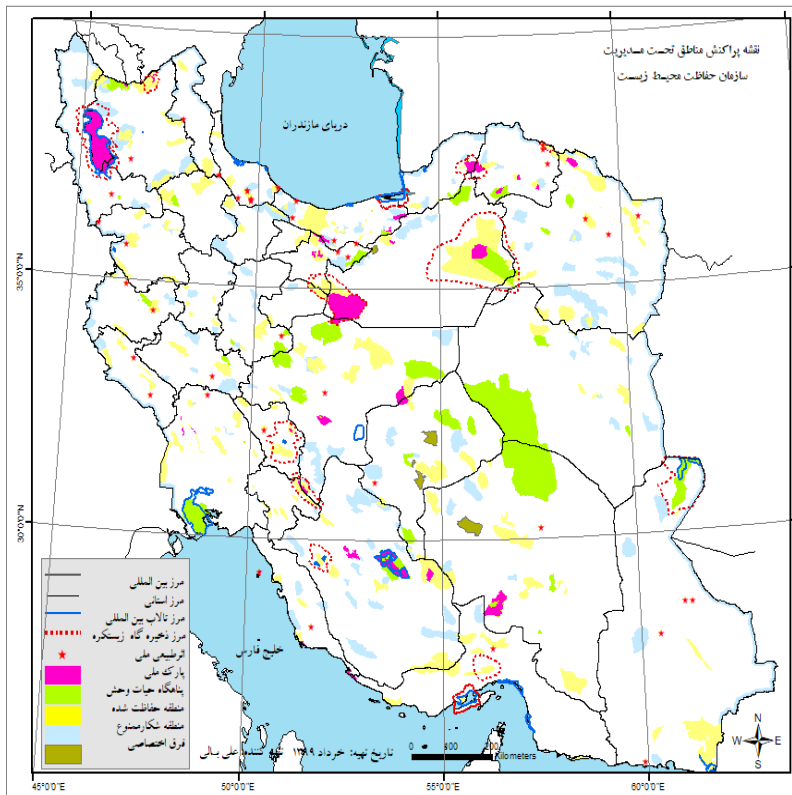
- ◀ حفظ و احیای منابع محیط‌زیست کشور
- ◀ ارتقای فرهنگ زیست‌محیطی در سطح جامعه و تشویق مردم به مشارکت در حفظ محیط زیست
- ◀ جلوگیری از تخریب منابع طبیعی و ایجاد آلودگی‌ها
- ◀ احیای مناطق آسیب‌دیده و ترمیم اثرات منفی فعالیت‌های گذشته بر محیط‌زیست
- ◀ بهره‌وری صحیح و پایدار از منابع موجود جهت اعتلای کیفیت زندگی نسل حاضر و نسل‌های آینده
- ◀ جلوگیری از آلوده‌ها و تخریب زیست‌بوم‌ها
- ◀ ادغام ملاحظات زیست‌محیطی در تصمیم‌گیری‌ها

۵- طبقه‌بندی مناطق حفاظت‌شده در ایران

سنگ بنای حفاظت از طبیعت در ایران با ایجاد اولیه منطقه قرق‌اختصاصی با عنوان شکارگاه‌های سلطنتی آغاز شد که به‌تدریج و به‌طور پیشرفته با ایجاد کانون شکار و صید در ایران توسعه پیدا کرد، به‌طوری‌که از تعداد ۸ پارک‌وحش و ۳۷ منطقه حفاظت‌شده در سال ۱۳۵۰ خورشیدی، به ۶۵ منطقه به وسعت ۷/۵ میلیون هکتار در سال ۱۳۵۵ مشتمل بر ۱۳ پارک ملی، ۱۲ اثر طبیعی- ملی، ۲۷ پناهگاه حیات‌وحش و ۲۳ منطقه حفاظت‌شده و هم‌اکنون به ۳۰۹ منطقه به وسعت بیش از ۱۹/۱ میلیون هکتار شامل ۳۲ پارک ملی، ۴۰ اثر طبیعی - ملی، ۵۵ پناهگاه حیات‌وحش و ۱۸۲ منطقه حفاظت‌شده رسیده است. متوسط عرصه‌های حفاظت‌شده در جهان ۱۵ درصد بوده که این میزان از توصیه کنوانسیون تنوع‌زیستی (بند ۱۱ آپی، ۱۷ درصد) کمتر می‌باشد. مقدار این شاخص برای مناطق چهارگانه کشور با چهارچوب‌های قانونی مصرح در قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، ۱۱/۶ درصد و برای کل عرصه‌های تحت حفاظت کشور از جمله مناطق شکارممنوع، ذخیره‌گاه‌های جنگلی، پارک‌های طبیعت و حریم آبراهه‌ها حدود ۱۹/۶ درصد می‌باشد (جدول ۲ و شکل ۱).

جدول ۲- تعداد و وسعت مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست

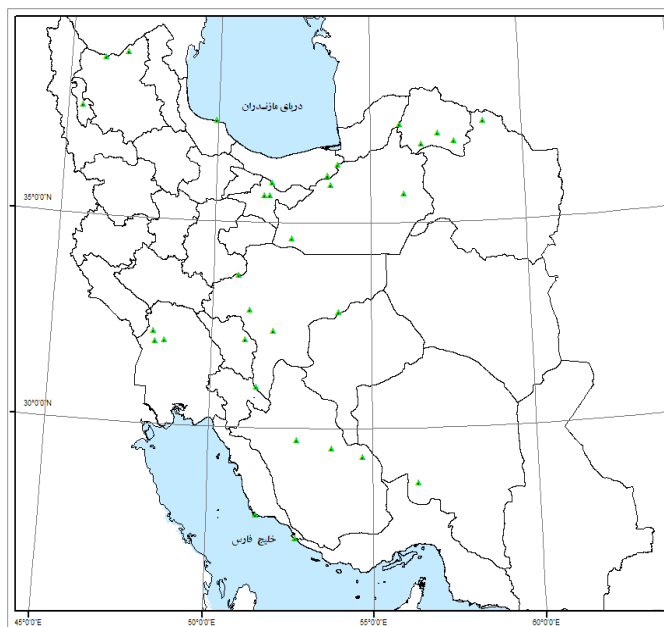
عنوان	تعداد	وسعت (هکتار)
پارک ملی	۳۲	۲۰۷۵۱۱۵
پناهگاه حیات وحش	۵۵	۶۴۶۰۰۲۶
منطقه حفاظت شده	۱۸۲	۱۰۳۸۷۰۳۵
اثر طبیعی - ملی	۴۰	۴۱۰۲۲
جمع کل	۳۰۹	۱۸۹۶۳۱۵۸
درصد کل عرصه چهارگانه	۱۱/۶ درصد	

شکل ۱- نقشه پراکنش مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست

۱-۵- تعاریف مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست

پارک ملی^۱: به محدوده‌هایی از عرصه‌های منابع طبیعی کشور اعم از جنگل، مرتع، بیشه‌زارهای طبیعی، اراضی جنگلی، دشت، سطوح آبی و کوهستان اطلاق می‌شود که نمایانگر نمونه‌های برجسته‌ای از مظاهر طبیعی ایران است و به منظور حفظ همیشگی وضع زندگی و طبیعی آن و همچنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد رستنی‌ها در شرایط کاملاً طبیعی تحت حفاظت قرار می‌گیرد. در پارک‌های ملی تیراندازی، شکار، تعلیف احشام، قطع درختان، بوته‌کشی و به‌طور کلی هر عملی که موجب تخریب محیط شود ممنوع است. تردد در این پارک‌ها نیز تابع دستورالعمل سازمان حفاظت محیط زیست است. فهرست پارک‌های ملی ایران به همراه وسعت و موقعیت آنها در جدول ۳ و شکل شماره ۲ ذکر شده است.

شکل ۲- نقشه پراکنش پارک‌های ملی ایران

جدول ۳- فهرست پارک‌های ملی ایران به همراه وسعت و موقعیت

ردیف	نام پارک ملی	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۱	پارک ملی ارومیه	۵۴۳۸۳۹	آ. غربی و شرقی
۲	کنتال	۷۰۴۹	آ شرقی
۳	ارسیاران	۸۹۹۹	آ. شرقی
۴	کلاه قاضی	۴۷۱۶۸	اصفهان
۵	قمیشلو	۲۹۸۲۹	اصفهان
۶	امن موته	۳۶۹۱۴	اصفهان
۷	نای بند	۴۸۰۹۳	بوشهر
۸	دیر نخیلو	۲۰۵۵۶	بوشهر
۹	خجیر	۱۰۶۹۳	تهران
۱۰	سرخه حصار	۸۶۹۶	تهران
۱۱	لار	۳۵۷۸۸	تهران
۱۲	تنگ صیاد	۴۳۶۵	چهارمحال و بختیاری
۱۳	تندوره	۳۵۵۸۵	خراسان رضوی
۱۴	سالوک	۸۳۶۰	خراسان شمالی
۱۵	ساریگل	۷۰۵۷	خراسان شمالی
۱۶	ضامن آهو	۱۵۳۱۵	خراسان شمالی
۱۷	دز	۴۱۰۶	خوزستان
۱۸	کرخه	۷۴۵۲	خوزستان
۱۹	صیدوا	۷۳۴۴	سمنان
۲۰	توران	۱۰۱۰۹۰	سمنان
۲۱	کویر	۴۴۱۵۱۴	سمنان
۲۲	بختگان	۱۷۵۴۰۹	فارس
۲۳	بمبو	۴۷۷۸۲	فارس
۲۴	قطرویه	۲۱۷۸۵	فارس
۲۵	خبر	۱۵۳۷۱۱	کرمان
۲۶	دنا	۲۵۸۲۰	کهگیلویه و بویر احمد
۲۷	گلستان	۹۱۳۰۷	گلستان
۲۸	بوجاق	۳۴۴۴	گیلان
۲۹	پابند	۲۷۷۱۶	مازندران
۳۰	کیاسر	۹۳۶۳	مازندران
۳۱	هفتاد قله	۱۳۱۴۷	مرکزی
۳۲	سیاهکوه	۷۸۰۲۹	یزد
جمع کل		۲۰۷۵۱۱۵	

اثر طبیعی - ملی^۲: عبارت است از پدیده‌های نمونه و نادر گیاهی یا جانوری، اشکال یا مناظر کم‌نظیر، ویژگی و غیرقابل جایگزین که از جهات علمی، تاریخی یا طبیعی دارای ارزش حفاظتی باشند. تعلیف احشام، قطع درختان، بوته‌کشی، تجاوز و تخریب محیط و به‌طور کلی هر عملی که موجب از بین رفتن رستنی‌ها و تغییر اکوسیستم شود در این آثار ممنوع است. تردد در این مناطق نیز تابع دستورالعمل سازمان حفاظت محیط‌زیست است. فهرست و موقعیت این مناطق در جدول ۴ و نقشه شماره ۳ آمده است.

شکل ۳- نقشه پراکنش آثار طبیعی - ملی ایران

جدول ۴- فهرست و موقعیت آثار طبیعی - ملی ایران

ردیف	نام اثر طبیعی ملی	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۱	فسیلی مراغه	۱۴۴۷	آذربایجان شرقی
۲	غار سهولان	۲	آذربایجان غربی
۳	قله سیلان	۶۵۸۵	اردبیل
۴	غار یخکان	۱۲۳۱	اردبیل
۵	سپاهان	۶,۳۰	اصفهان
۶	دهلران	۱۴۷۱	ایلام
۷	تنگ رازیا نه	۰.۵۳	ایلام
۸	کوه نمک جاشک	۳۷۳۷	بوشهر
۹	جزیره خارکو	۳۵۶۹	بوشهر
۱۰	تارو هویر	۱۰۵۱	تهران
۱۱	تنگه واشی	۳۴۴۱	تهران
۱۲	غار رود افشان	۳,۰۰	تهران
۱۳	لاله واژگون	۴۱۳	چهارمحال و بختیاری
۱۴	بزنگان	۴۹۶	خراسان رضوی
۱۵	چشمه گراب	۱۶۶۰	خراسان رضوی
۱۶	قلل بینالود	۷۶۹۹	خراسان رضوی
۱۷	ارس سرانی	۸۳	خراسان شمالی
۱۸	سرو قره باغ	۱,۲۶	خراسان شمالی
۱۹	ابشار شوی	۴۵,۴۰	خوزستان
۲۰	صنوبر شیروان	۱,۲۶	خراسان شمالی
۲۱	سرو زرین سنگان	۰,۰۱	سیستان و بلوچستان
۲۲	چشمه گل فشان تنگ	۲	سیستان و بلوچستان

ادامه جدول ۴- فهرست و موقعیت آثار طبیعی - ملی ایران

ردیف	نام اثر طبیعی ملی	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۲۳	چشمه گل فشان پیر گل	۱۲	سیستان و بلوچستان
۲۴	قله تفتان	۲۲۵	سیستان و بلوچستان
۲۵	سرو سرچ	۰,۰۴	کرمان
۲۶	غار پروآ	۰,۰۱	کرمانشاه
۲۷	غار قوری قلعه	۱۷	کرمانشاه
۲۸	سوسن سفید	۰,۶۰	گیلان
۲۹	سروهرزویل	۰,۶۳	گیلان
۳۰	درفک	۳۶۰	گیلان
۳۱	چشمه فکجور دمکش	۰,۰۵	گیلان
۳۲	غار ماهی کور	۱	لرستان
۳۳	غار چال نخجیر	۴	مرکزی
۳۴	خشکه داران	۲۵۴	مازندران
۳۵	قلل سه گانه علم کوه، سیاه کمان، تخت سلیمان	۴۰۸۳	مازندران
۳۶	قله دماوند	۱۱۹۳	مازندران
۳۷	گنبدهای تمکین خرسین	۱۹۵۶	هرمزگان
۳۸	کانی برد	۶۸	کردستان
۳۹	شم شم	۹	کردستان
۴۰	سرو ابرکوه	۲,۳۳	یزد
جمع کل		۴۰۹۸۳	

پناهگاه حیات وحش^۲: به محدوده‌هایی از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه‌های طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و محیط‌های آبی و کوهستان اطلاق می‌شود که دارای زیستگاه طبیعی نمونه و شرایط اقلیمی خاص برای جانوران وحشی بوده و به‌منظور حفظ و یا احیای این زیستگاه‌ها، تحت حفاظت قرار می‌گیرند. شکار و صید در این مناطق ممنوع است و قطع درختان، بوته‌کشی، تجاوز و تخریب محیط، خارزنی، زغال‌گیری و هر عملی که موجب تخریب و تغییر اکوسیستم شود نیز در آنها ممنوع است. تعلیف احشام نیز لازم است طبق ضوابط تعیین‌شده انجام‌شود. حداقل یک پنجم وسعت پناهگاه‌های حیات وحش و مناطق حفاظت‌شده به‌عنوان محدوده آمن آنها تلقی‌شده و چرای دام در این محدوده ممنوع است. فهرست پناهگاه‌های حیات وحش ایران به‌همراه وسعت و موقعیت در جدول ۵ و نقشه شماره ۴ آمده‌است.

شکل ۴- نقشه پراکنش پناهگاه‌های حیات وحش ایران

3- Wildlife Refuge

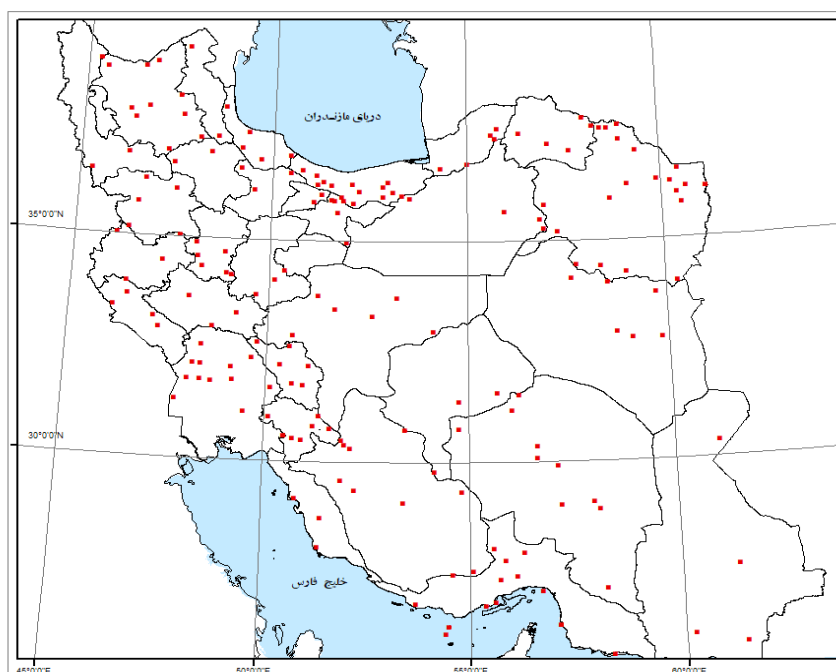
جدول ۵- فهرست پناهگاه‌های حیات وحش ایران به همراه وسعت و موقعیت

ردیف	نام پناهگاه حیات وحش	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۱	کیامکی	۹۰۷۵۲	آذربایجان شرقی
۲	تالاب کانی برازان	۸۷۹	آذربایجان غربی
۳	دشت سوتا و حمامیان	۴۸۸۸	آذربایجان غربی
۴	قمیشلو	۸۴۱۰۷	اصفهان
۵	کلاه قاضی	۳۶۱۵	اصفهان
۶	موته	۱۶۷۶۷۸	اصفهان
۷	یخاب	۳۷۰۶۵۳	اصفهان
۸	عباس آباد	۳۰۴۴۵۹	اصفهان
۹	خارک	۲۰۸۷	بوشهر
۱۰	تالاب کجی نمکزار	۲۱۷۰۹	خراسان جنوبی
۱۱	نایبندان طبس	۱۴۹۰۱۳۴	خراسان جنوبی
۱۲	رباط شور	۶۳۴۱۲	خراسان جنوبی
۱۳	میاندشت	۶۹۳۵۸	خراسان شمالی
۱۴	حیدری	۴۶۹۳۲	خراسان رضوی
۱۵	شیر احمد	۲۳۱۲۵	خراسان رضوی
۱۶	دشت لاغری	۲۰۲۴۴	خراسان رضوی
۱۷	میانگران	۲۴۷۱	خوزستان
۱۸	شادگان	۳۲۸۵۷۰	خوزستان
۱۹	شیرستان	۴۴۴۴۸	چهارمحال بختیاری
۲۰	انگوران	۲۹۸۲۹	زنجان
۲۱	توران	۳۱۰۴۸۷	سمنان
۲۲	خوش بیلاق	۱۵۰۳۸۹	سمنان
۲۳	هامون	۲۹۲۶۳۷	سیستان و بلوچستان
۲۴	بختگان	۱۵۴۴۹۵	فارس
۲۵	زرریوار	۳۲۹۱	کردستان
۲۶	روچون	۲۶۰۸۶	کرمان
۲۷	دربند راور	۱۳۵۴۴۹۳	کرمان
۲۸	زریاب	۴۵۳۶۷	کرمان
۲۹	مهر وئی	۵۶۱۱	کرمان
۳۰	قراویز	۳۵۵۰	کرمانشاه

ادامه جدول ۵- فهرست پناهگاه‌های حیات وحش ایران به همراه وسعت و موقعیت

ردیف	نام پناهگاه حیات وحش	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۳۱	زله زرد	۳۹۴۹۵	کرمانشاه
۳۲	بیستون	۴۱۶۲۷	کرمانشاه
۳۳	دره باغ	۳۳۱۹۰	فارس
۳۴	امیرکلایه	۱۰۸۹	گیلان
۳۵	لوندویل	۱۰۸۱	گیلان
۳۶	سلکه	۳۶۱	گیلان
۳۷	سرخا نگل	۱۲۱۴	گیلان
۳۸	چوکام	۴۴۶	گیلان
۳۹	میانکاله	۶۶۲۰۴	مازندران
۴۰	دودانگه	۱۶۹۰۱	مازندران
۴۱	دشت ناز	۵۶	مازندران
۴۲	سمسکنده	۱۰۴۲	مازندران
۴۳	فریدونکنار	۴۷	مازندران
۴۴	جا سب	۱۷۲۷۳	مرکزی
۴۵	راسپند	۱۰۵۹۳	مرکزی
۴۶	شیدور	۹۹	هرمزگان
۴۷	هندورایی	۴۳۱۶	هرمزگان
۴۸	بوروئیه	۷۷۰۸۳	یزد
۴۹	دره انجیر و نی باز	۱۷۴۷۶۲	یزد
۵۰	آریز	۹۹۲۰۷	یزد
۵۱	شیرکوه	۴۰۹۵۹	یزد
۵۲	کوهبرزگی و خارو	۳۲۷۰۰۰	اصفهان
۵۳	کمکی	۶۴۵۷۵	یزد
۵۴	تنگ هفت (سمندر ۱)	۸۸	لرستان
۵۵	سفیدکوه	۲۴۷۶۲	لرستان
جمع کل		۶۴۶۰۰۳۶	

منطقه حفاظت‌شده^۵: به محدوده‌ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه‌های طبیعی و اراضی دشتی و آب و کوهستان اطلاق می‌شود که از لحاظ ضرورت حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ یا احیاء رستنی‌ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاصی بوده و تحت حفاظت قرار می‌گیرند. این مناطق برای مقاصد نظیر پژوهش علمی، حفظ دست‌نخورده، حفظ گونه‌ها و تنوع ژنتیکی، نگهداری و تداوم خدمات اکوسیستمی، حفظ سیمای طبیعی و فرهنگی، تفریح و گردشگری، آموزش، استفاده از منابع و اکوسیستم‌های طبیعی و نهایتاً حفظ ارزش‌های سنتی و فرهنگی و نظایر آن اختصاص یافته‌اند و استفاده‌های انسانی از منابع مختلف آن اعم از تجدیدپذیر یا تجدیدنپذیر براساس ضوابط و مقرراتی خاص و بدون اینکه تغییرات چشمگیر و غیرقابل برگشت بر جای گذارند، به‌صورت کنترل شده مجاز می‌باشد. در جدول ۶ و نقشه شماره ۵ اسامی و موقعیت مناطق حفاظت‌شده ایران آمده‌است.

شکل ۵- نقشه پراکنش منطقه حفاظت‌شده ایران

4- Protected Area

جدول ۶- فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران

ردیف	نام منطقه حفاظت شده	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۱	ارسباران	۷۷۴۹۹	آذربایجان شرقی
۲	مراکان	۱۰۴۹۱۲	آذربایجان غربی
۳	سهند	۶۶۳۳۰	آذربایجان شرقی
۴	دیزمار	۶۹۹۲۹	آذربایجان شرقی
۵	کاغذ کنان	۵۱۸۳۴	آذربایجان شرقی
۶	قوریگل	۵۵۸	آ. شرقی
۷	چاراویماق	۷۵۷۹۳	آ. شرقی
۸	صوفی چای	۱۳۱۵۰	آ. شرقی
۹	یاری قاری	۷۲۲۱۳	آ. شرقی
۱۰	بزقوش	۴۹۵۹۰	آ. شرقی
۱۱	گدار	۲۱۱	آذربایجان غربی
۱۲	میرآباد	۱۱۴۵۳	آذربایجان غربی
۱۳	تالاب سد نوروژلو	۸۲۶	آذربایجان غربی
۱۴	مغان	۳۵۵۳۵	اردبیل
۱۵	انزان	۳۴۵۳۹	اردبیل
۱۶	آق داغ	۹۳۷۲۴	اردبیل
۱۷	کرکس	۱۱۳۶۸۷	اصفهان
۱۸	دالانکوه	۳۷۳۲۲	اصفهان
۱۹	قمصر و بزرک	۵۹۷۸۴	اصفهان
۲۰	کهباز	۹۲۰۲۴	اصفهان
۲۱	رودخانه کرج	۸۴۶۷	البرز
۲۲	مانشت و قلارنگ	۳۰۳۷۷	ایلام
۲۳	کولک	۴۵۱۹۸	ایلام
۲۴	کبیر کوه	۱۷۸۸۵	ایلام
۲۵	دینار کوه	۴۱۴۶۳	ایلام
۲۶	مند	۳۳۱۴۴	بوشهر

ادامه جدول ۶- فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران

ردیف	نام منطقه حفاظت شده	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۲۷	حله	۴۴۸۹۵	بوشهر
۲۸	جاجرود	۵۴۹۲۴	تهران
۲۹	ورجین	۲۶۹۹۷	تهران
۳۰	کوبر	۲۴۸۷۲۰	تهران
۳۱	کاوده	۷۶۸۶۵	تهران
۳۲	رودخانه جاجرود	۸۰۷۹	تهران
۳۳	البرز مرکزی	۳۹۸۵۹۲	تهران و مازندران
۳۴	سبزکوه	۵۱۱۷۰	چهارمحال و بختیاری
۳۵	تنگ صیاد	۲۲۳۲۸	چهارمحال و بختیاری
۳۶	هلم	۳۸۶۶۵	چهارمحال و بختیاری
۳۷	قیصری	۹۸۱۶	چهارمحال و بختیاری
۳۸	شیدا	۲۱۹۷۹	چهارمحال و بختیاری
۳۹	آرک و کزنگ	۲۴۳۹۱	خراسان جنوبی
۴۰	شاسکو ه واسفدن	۷۰۰۶۴	خراسان جنوبی
۴۱	پترگان	۱۲۶۹۱۴	خراسان جنوبی
۴۲	در میان و سربیشه	۸۳۷۳۰	خراسان جنوبی
۴۳	مظفری	۹۲۶۵۵	خراسان جنوبی
۴۴	گرز می	۱۲۵۷۱	خراسان رضوی
۴۵	کوه بزنگان	۷۳۵۸۸	خراسان رضوی
۴۶	تخت سلطان	۲۰۰۹۵	خراسان رضوی
۴۷	بینالود	۶۴۳۹۹	خراسان رضوی
۴۸	تندوره	۹۲۷۵	خراسان رضوی
۴۹	دربادام	۳۰۵۵۷	خراسان رضوی
۵۰	درونه	۵۹۸۵۷	خراسان رضوی
۵۱	رئیزی	۷۲۱۴	خراسان رضوی
۵۲	هلالی	۱۱۹۶۶۷	خراسان رضوی

ادامه جدول ۶- فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران

ردیف	نام منطقه حفاظت شده	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۵۳	ارس سیستان	۱۴۴۰۰۸	خراسان رضوی
۵۴	جنگل خواجه	۳۸۵۳۲	خراسان رضوی
۵۵	افتخاری	۶۶۷۸۹	خراسان رضوی
۵۶	باغ کشمیر	۲۰۲۸۴	خراسان رضوی
۵۷	هنگام	۳۱۶۲۴	خراسان رضوی
۵۸	قرچغه	۳۱۳۰۲	خراسان رضوی
۵۹	پروند	۲۱۴۲۱	خراسان رضوی
۶۰	الله اکبر	۳۸۴۷۵	خراسان رضوی
۶۱	سیرخون	۴۷۹۴۸	خراسان رضوی
۶۲	زرین کوه	۳۲۸۳۴	خراسان رضوی
۶۳	رودخانه کشف رود	۱۹۳۹۲	خراسان رضوی
۶۴	رودخانه تجن	۷۴۱۱	خراسان رضوی
۶۵	قرخود	۴۴۶۵۷	خراسان شمالی
۶۶	ساریگل	۲۱۳۷۲	خراسان شمالی
۶۷	سرانی	۱۸۳۳۳	خراسان شمالی
۶۸	سالوک	۱۱۷۱۷	خراسان شمالی
۶۹	شیمبار و حوزه دریاچه سدکارون	۵۴۰۲۱	خوزستان
۷۰	دز	۱۷۸۴۶	خوزستان
۷۱	کرخه	۸۳۳۶	خوزستان
۷۲	شالو و مونگشت	۱۳۱۰۲	خوزستان
۷۳	هفت شهیدان	۹۷۶۶	خوزستان
۷۴	کرایبی	۶۱۴۹۶	خوزستان
۷۵	دیمه	۱۱۲۸۸	خوزستان
۷۶	چهل پا	۱۶۶۵۵	خوزستان
۷۷	میشداغ	۵۴۷۴۲	خوزستان
۷۸	هورالعظیم اصلاحی دارد ۹۰/۵/۴	۱۱۹۸۳۷	خوزستان

ادامه جدول ۶- فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران

ردیف	نام منطقه حفاظت شده	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۷۹	فيله خاصه	۵۴۲۵۵	زنجان
۸۰	انگوران	۹۳۰۹۵	زنجان
۸۱	سرخ آباد	۱۲۲۰۲۵	زنجان
۸۲	توران	۱۰۳۰۱۶۶	سمنان
۸۳	طالو و شیربند	۴۰۸۳۹	سمنان
۸۴	جنگل ابر	۱۰۴۹۶	سمنان
۸۵	پرور	۵۸۵۰۶	سمنان
۸۶	باهوکلات (گاندو)	۵۶۱۵۰۲	سیستان و بلوچستان
۸۷	کوه برك	۷۵۳۸۷	سیستان و بلوچستان
۸۸	کوه پوزک	۴۶۶۳۴	سیستان و بلوچستان
۸۹	شيله	۶۵۳۱	سیستان و بلوچستان
۹۰	تنگ بستانک	۱۵۳۰۱	فارس
۹۱	آبشارمارگون	۳۱۹۵	فارس
۹۲	بهرام گور	۳۷۲۱۷۵	فارس
۹۳	هرمد	۲۰۹۳۵۴	فارس
۹۴	ارژن و پریشان	۵۶۷۹۳	فارس
۹۵	میان جنگل فسا	۵۵۰۹۸	فارس
۹۶	ماله گاله	۵۲۰۴۴	فارس
۹۷	هیرکانیان (چلچلی)	۳۹۳۷۴	گلستان
۹۸	باشگل	۲۵۴۷۰	قزوین
۹۹	الموت	۴۲۹۳۴	قزوین
۱۰۰	طارم سفلی	۴۷۴۳۴	قزوین
۱۰۱	پلنگ دره	۳۴۱۲۶	قم
۱۰۲	بیجار	۳۱۷۵۸	کردستان
۱۰۳	بدر و پریشان	۴۲۳۳۸	کردستان
۱۰۴	عبدالرزاق	۳۸۵۹۵	کردستان

ادامه جدول ۶- فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران

ردیف	نام منطقه حفاظت شده	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۱۰۵	کوسالان و شاهو	۶۴۷۴۰	کردستان
۱۰۶	بیدونیه	۱۵۶۰۵۵	کرمان
۱۰۷	بحر آسمان	۱۱۹۱۳۴	کرمان
۱۰۸	دهج	۹۷۷۳۰	کرمان
۱۰۹	سنگ مس	۱۲۹۹۲	کرمان
۱۱۰	کوه شیر	۱۳۴۰۰	کرمان
۱۱۱	مارز	۲۱۵۳۰۷	کرمان
۱۱۲	کوه جویبار	۵۱۸۸۲	کرمان
۱۱۳	چاه کوچه	۶۴۶۱۰	کرمان
۱۱۴	سعدی	۳۷۳۰۶	کرمان
۱۱۵	کوه آسیاب کوهبنان	۱۱۸۷۰	کرمان
۱۱۶	قلاجیه	۴۲۸۴۸	کرمانشاه
۱۱۷	امروله و دالاخانی	۲۴۰۳۱	کرمانشاه
۱۱۸	بیستون	۵۶۱۱۳۹	کرمانشاه
۱۱۹	بوزین و مرخیل	۲۵۴۰۶	کرمانشاه
۱۲۰	دنا	۶۷۹۵۶	کهگیلویه و بویر احمد
۱۲۱	کوه خیزوکوه سرخ	۳۰۵۵۸	کهگیلویه و بویر احمد
۱۲۲	سولک	۲۳۲۴	کهگیلویه و بویر احمد
۱۲۳	خامین	۲۵۵۸۵	کهگیلویه و بویر احمد
۱۲۴	کوه دیل	۱۰۳۷۳	کهگیلویه و بویر احمد
۱۲۵	دناي شرقي	۳۴۶۲۳	کهگیلویه و بویر احمد
۱۲۶	سیوک	۱۲۸۵۲	کهگیلویه و بویر احمد
۱۲۷	زاو	۱۲۸۹۹	گلستان
۱۲۸	لوه	۶۲۸۳	گلستان
۱۲۹	جهان نما	۳۳۳۵۶	گلستان
۱۳۰	لیسار	۳۱۱۳۵	گیلان

ادامه جدول ۶- فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران

ردیف	نام منطقه حفاظت شده	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۱۳۱	سیاه کشیم	۴۵۱۴	گیلان
۱۳۲	گشت رودخان و سیاه مزگی	۳۹۶۱۳	گیلان
۱۳۳	سیاهرود رودبار	۲۸۳۵۲	گیلان
۱۳۴	سرولات و جواهر دشت	۲۱۳۱۲	گیلان
۱۳۵	شاداب کوه	۳۲۲۴۵	لرستان
۱۳۶	قالی کوه	۱۱۱۷۳۶	لرستان
۱۳۷	اشترانکوه	۸۱۶۹۲	لرستان
۱۳۸	سفیدکوه	۶۹۳۸۹	لرستان
۱۳۹	خیبوس و انجیل سی	۴۰۰۴	مازندران
۱۴۰	واز	۹۶۵۸	مازندران
۱۴۱	اساس	۴۳۱۴	مازندران
۱۴۲	بلس کوه	۱۱۲۳۴	مازندران
۱۴۳	چهارباغ	۱۹۵۰۹	مازندران
۱۴۴	هراز	۱۵۵۵۲	مازندران
۱۴۵	آبشار شیرگاه	۳۶۵۵	مازندران
۱۴۶	بولا	۳۷۵۹	مازندران
۱۴۷	شش رودبار	۷۹۲۳	مازندران
۱۴۸	رودخانه حفاظت شده چالوس	۱۳۸۰۲	مازندران
۱۴۹	رودخانه حفاظت شده سردآبرود	۴۳۱۹	مازندران
۱۵۰	رودخانه حفاظت شده هراز	۴۰۷۷	مازندران
۱۵۱	چنار	۱۵۰۲۹	مرکزی
۱۵۲	الوند	۸۲۴۹	مرکزی
۱۵۳	هفتادقله	۹۷۳۷۱	مرکزی
۱۵۴	حرا	۸۷۰۳۲	هرمزگان
۱۵۵	گنو	۴۳۶۱۲	هرمزگان
۱۵۶	جزایر فارور	۲۸۷۷	هرمزگان

ادامه جدول ۶- فهرست، وسعت و موقعیت مناطق حفاظت شده ایران

ردیف	نام منطقه حفاظت شده	مساحت - هکتار	محل جغرافیایی
۱۵۷	سراج	۵۱۸۹۷	هرمزگان
۱۵۸	حرای تیاب و میناب	۷۸۷۷۱	هرمزگان
۱۵۹	حرا (گابریک و جاسک)	۲۸۵۱۵	هرمزگان
۱۶۰	حرا رود گز	۲۷۳۶۱	هرمزگان
۱۶۱	حرای خوران	۲۵۷۹	هرمزگان
۱۶۲	کوه کشار	۲۹۴۱۴	هرمزگان
۱۶۳	کوه هماگ	۱۰۱۰۷۲	هرمزگان
۱۶۴	کوه باز	۳۳۳۸۵	هرمزگان
۱۶۵	پرزوئیه	۱۲۳۹۳۷	هرمزگان
۱۶۶	طارم	۸۱۳۲۰	هرمزگان
۱۶۷	لشکردر	۱۵۴۸۱	همدان
۱۶۸	خانکرمز	۸۸۰۳	همدان
۱۶۹	گلپرایاد	۸۳۲۷	همدان
۱۷۰	شراء	۱۰۷۱۳	همدان
۱۷۱	آلموبلاغ	۹۶۷۱	همدان
۱۷۲	ملوسان	۹۲۰۳	همدان
۱۷۳	کالمند و بهادران	۲۳۰۱۸۱	یزد
۱۷۴	کوه بافق	۸۸۲۴۸	یزد
۱۷۵	سیاه کوه	۱۲۴۲۹۶	یزد
۱۷۶	بیرمی	۲۵۷۳۰	بوشهر
۱۷۷	باقران	۱۳۵۵۱	خراسان جنوبی
۱۷۸	برم فیروز	۱۷۷۳۱	فارس
۱۷۹	چل چمه و سارال	۸۰۹۱۶	کردستان
۱۸۰	کمرسرخ	۵۲۸۰	خراسان جنوبی
۱۸۱	باغ شادی	۱۰۸۰۳	یزد
۱۸۲	خور و خلاصی	۶۱۰۶	هرمزگان
جمع کل		۱۰۳۸۷۰۲۵	

۲-۵- وضعیت مناطق چهارگانه در استان‌ها

بررسی‌های آماری حاکی از آن است که استان‌های قم، البرز، گلستان به ترتیب با ۱، ۱ و ۵ منطقه چهارگانه دارای کمترین استان‌ها از نظر تعداد و همچنین در استان‌های قم، ایلام، سیستان و بلوچستان، مرکزی، خراسان شمالی، بوشهر، گلستان، کرمانشاه، قزوین و همدان میزان درصد عرصه‌های اختصاص‌یافته برای مناطق چهارگانه کمتر از ۷ درصد بوده که از میزان متوسط کشوری نیز بسیار پائین‌تر می‌باشد. از سویی استان‌های تهران، مازندران، سمنان، آذربایجان-غربی و اصفهان دارای بیشترین سطوح اشغالی توسط مناطق چهارگانه در کشور بوده و استان‌های خراسان رضوی و مازندران دارای بیشترین مناطق از نظر تعداد می‌باشند. ضمناً برخی از این مناطق چهارگانه دارای عناوین بین‌المللی مانند سایت تالابی ثبت‌شده در کنوانسیون رامسر، میراث طبیعی جهانی و ذخیره-گاه زیستکره در برنامه انسان و کره مسکون یونسکو می‌باشند (جدول ۷ و ۸ و شکل ۶). (مستندات دفتر مدیریت زیستگاه‌ها و امور مناطق، ۱۳۹۹)

جدول ۷ - جدول آماری تعداد مناطق چهارگانه از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۹

سال	تعداد پارک ملی	تعداد پناهگاه حیات وحش	تعداد منطقه حفاظت‌شده	تعداد اثر طبیعی ملی	جمع کل
۸۳	۲۱	۳۴	۹۰	۱۶	۱۶۱
۸۴	۲۱	۳۵	۹۲	۱۹	۱۶۷
۸۸	۲۳	۳۶	۱۱۲	۲۳	۱۹۴
۸۹	۲۳	۳۷	۱۱۳	۳۰	۲۰۳
۹۰	۲۸	۴۳	۱۶۶	۳۵	۲۵۴
۹۱	۲۸	۴۳	۱۶۶	۳۵	۲۷۲
۹۲	۲۸	۴۴	۱۶۶	۳۵	۲۷۳
۹۳	۲۹	۴۴	۱۶۶	۳۵	۲۷۴
۹۴	۲۹	۴۴	۱۶۸	۳۷	۲۷۸
۹۵	۲۹	۴۴	۱۶۸	۳۷	۲۷۸
۹۶	۳۰	۴۵	۱۷۰	۳۷	۲۸۲
۹۷	۳۱	۴۶	۱۶۹	۳۸	۲۸۴
۹۸	۳۱	۵۰	۱۷۴	۴۰	۲۹۵
۹۹	۳۲	۵۵	۱۸۲	۴۰	۳۰۹

جدول ۸- وضعیت آماری مناطق چهارگانه به تفکیک استان‌ها

استان	تعداد	پوشش مناطق چهارگانه (درصد) در هر استان	استان	تعداد	پوشش مناطق چهارگانه (درصد) در هر استان
کل کشور	۳۰۹	۱۱,۲۱	کردستان	۸	۸,۹۹
البرز	۱	۱۴,۰۹	کرمان	۱۶	۱۳,۱۴
آذربایجان شرقی	۱۴	۱۳,۰۳	کرمانشاه	۹	۶,۶۶
آذربایجان غربی	۸	۱۷,۷۳	کهگیلویه و بویراحمد	۸	۱۳,۴۶
اردبیل	۵	۷,۷۰	گلستان	۵	۶,۸۱
اصفهان	۱۳	۱۵,۰۲	گیلان	۱۵	۹,۵۰
ایلام	۶	۶,۸۳	لرستان	۷	۶,۲۷
بوشهر	۸	۶,۵۲	مازندران	۲۳	۳۶,۴۵
تهران	۱۱	۳۴,۳۹	مرکزی	۶	۴,۵۹
چهارمحال و بختیاری	۸	۱۲,۷۳	هرمزگان	۱۶	۹,۹۱
خراسان شمالی	۱۱	۶,۸۳	همدان	۶	۳,۲۲
خراسان رضوی	۲۸	۸,۸۱	یزد	۱۱	۱۲,۱۳
خراسان جنوبی	۱۰	۱۲,۲۹	کهگیلویه و بویراحمد	۸	۱۳,۴۶
خوزستان	۱۵	۱۱,۰۵	گلستان	۵	۶,۸۱
زنجان	۴	۱۱,۲۱	گیلان	۱۵	۹,۵۰
سمنان	۹	۲۱,۷۲	لرستان	۷	۶,۲۷
سیستان و بلوچستان	۹	۵,۴۴	مازندران	۲۳	۳۶,۴۵
فارس	۱۳	۱۰,۲۴	مرکزی	۶	۴,۵۹
قزوین	۳	۷,۶۷	هرمزگان	۱۶	۹,۹۱
قم	۱	۲,۹۷			

۳-۵- وضعیت مناطق چهارگانه از نظر زیستگاهی

همانطور که قبلاً اشاره شده مناطق حفاظتی کشور نمونه‌ای از اکوسیستم‌های کشور با ویژگی‌های توپوگرافیکی، پوشش گیاهی و جانوری خاص بوده که توسط سازمان حفاظت محیط زیست انتخاب شده‌اند. با توجه به اینکه عمده رویشگاه کشور در ناحیه ایرانی- تورانی

قرارداد، تعداد و وسعت مناطق چهارگانه نیز در این رویشگاه بیشترین سطح، معادل ۷۷ درصد را در بر گرفته است. همچنین در یک تقسیم‌بندی دیگر مناطقی که دارای تمام یا بخشی از آن دارای رویشگاه جنگلی بوده، تعداد ۸۴ منطقه با وسعتی معادل ۱۵ درصد از مناطق را تشکیل می‌دهند که تعداد ۲۲ منطقه با سطح تقریبی پانصد و سی هزار هکتار در شمال کشور واقع شده‌اند (جدول ۹).

جدول ۹ - وضعیت پراکنش مناطق چهارگانه در نواحی رویشی ایران

نام رویشگاه	تعداد مناطق
هیرکانی	۴۲
ارسیبارانی	۷
زاگرسی	۵۴
ایرانی تورانی	۱۸۳
خلیج فارس عمانی	۳۳

جدول ۱۰ - وضعیت پراکنش مناطق چهارگانه در اکوسیستم‌های ایران

نام زیستگاه	تعداد مناطق	وسعت (هکتار)
جنگلی	۸۴	۲۷۵۳۷۱۰
خشکی - تالابی	۳۴	۲۵۶۴۰۸۶
رودخانه‌ای	۹	۸۵۰۱۰

جدول ۱۱ - مساحت مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست

ردیف	نام	تعداد	متوسط اندازه (هکتار)	حداقل مساحت (هکتار)	حداکثر مساحت (هکتار)
۱	پارک ملی	۳۲	۶۹۰۲۱	۳۳۵۹	۴۴۲۲۱۲
۲	اثر طبیعی - ملی	۴۰	۳۶	۰/۰۱	۷۶۹۴
۳	پناهگاه حیات وحش	۵۵	۱۲۷۱۷۶	۴۷	۱۳۵۲۷۴۱
۴	منطقه حفاظت شده	۱۸۲	۵۶۳۶۷	۱۱۷	۱۰۳۷۱۲۰

۶- سایر مناطق تحت نظارت سازمان حفاظت محیط زیست

◀ تالاب:

تعاریف و تعبیر مختلفی از اصطلاح تالاب در جهان رایج شده است که متداولترین آنها تعریفی است که کنوانسیون جهانی حفاظت از تالابها (Ramsar-1971) به شرح زیر عنوان نموده است: «تالاب مناطقی است شامل مرداب، باتلاق، لجنزار یا آبگیرهای طبیعی و مصنوعی اعم از دائمی یا موقت که در آن آبهای شور یا شیرین به صورت راکد یا جاری یافت می شود، همچنین شامل آبگیرهای دریایی که عمق آنها در پائین ترین حد جزر از شش متر تجاوز نکند.»

تالابها به عنوان مهمترین اکوسیستم جهان شناخته شده و خدمات اکوسیستمی آن از ارزش و جایگاه بسیار بالایی برخوردار است. حفاظت تنوع زیستی و ذخایر ژنی وابسته، تأمین کننده شکار و صید و معیشت برای مردم بومی، زیبایی شناسائی و چشم انداز زیبا، کنترل کننده سیلابها و رسوبات رودخانه ای، تنظیم کننده اقلیم محلی و تلطیف کننده هوا، منبع تأمین آب برای کشاورزی و شرب، تثبیت و غیرفعال نمودن آلودگی های بیولوژیکی و شیمیائی و پناهگاه حیات وحش گونه های بومی و مهاجر از جمله فواید تالابها می باشند. با این حال باید توجه داشت این تالابها با تهدیدات و چالش های جدی از جمله تغییرات اقلیمی، کاهش آب ورودی از منابع بالادست، تأثیرات ناشی از فعالیت های انسانی و توسعه ای، ورود انواع آلاینده های انسانی، صنعتی و کشاورزی، رسوبات ناشی از فرسایش خاک اراضی بالادست، شکار و صید غیرمجاز و بی رویه و برداشت علوفه و سایر محصولات تالابی و تغییر کاربری اراضی پیرامونی مواجه می باشند. در ایران تاکنون ۳۴ تالاب در قالب ۲۵ عنوان با مساحتی معادل ۱/۵ میلیون هکتار، در کنوانسیون رامسر ثبت و مشمول مقررات این کنوانسیون گردیده اند. همچنین تالاب انزلی، تالاب هامون (دهانه جنوبی پوزک)، تالاب هامون (صابوری و هیرمند)، تالاب نیریز و کمجان و تالاب شورگل، یادگارلو و دورگه سنگی، ۶ تالابی هستند که در فهرست مونتر و (تالاب های در معرض تهدید فزاینده) قرار دارند (جدول ۱۲ و شکل ۶).

شکل ۶- نقشه پراکنش تالاب‌های بین‌المللی (سایت رامسر) سازمان حفاظت محیط‌زیست

جدول ۱۲- اسامی تالاب‌های بین‌المللی ایران

۱۳. دریاچه پریشان و دشت ارژن در فارس	۱. تالاب گمیشان در گلستان
۱۴. تالاب شادگان، خورالامیه و خور موسی در خوزستان	۲. مجموعه آلاگل، آماگل و آجی‌گل در گلستان
۱۵. هامون صابری و هامون هیرمند در سیستان و بلوچستان	۳. شبه جزیره میانکاله و خلیج گرگان در مازندران، گلستان
۱۶. هامون پوزک در سیستان و بلوچستان	۴. امیرکلاهی در گیلان
۱۷. تالاب‌های خلیج گواتر و خور باهو در سیستان و بلوچستان	۵. آب‌بندان‌های فریدون‌کنار، ازباران و سرخ‌رود در مازندران
۱۸. خور خوران در هرمزگان	۶. تالاب انزلی در گیلان
۱۹. مجموعه رودهای شور، شیرین و میناب در هرمزگان	۷. کولاب بندر کیشهر و دهانه سفیدرود در گیلان
۲۰. مصب رودهای گز و حرا در هرمزگان	۸. قوری‌گل در آذربایجان شرقی
۲۱. جزیره شیدور در هرمزگان	۹. تالاب دریاچه ارومیه
۲۲. تالاب گاوخونی در اصفهان	۱۰. تالاب قویی‌باباعلی در آذربایجان غربی
۲۳. تالاب چغاخور در چهارمحال و بختیاری	۱۱. تالاب‌های یادگارلو، دورگه‌سنگی و شورگل در آذربایجان غربی
۲۴. تالاب کانی‌برازان در آذربایجان غربی	۱۲. تالاب‌های نیریز و کمجان در فارس
۲۵. تالاب زریوار	

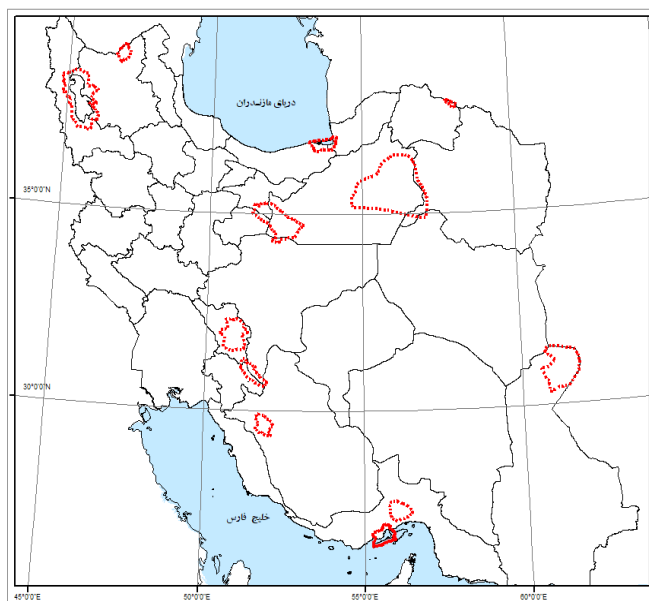
◀ ذخیره‌گاه زیستکره:

در دهه ۱۹۶۰ میلادی محققین و دانشمندان جهان در بیانیه‌ای اعلام نمودند که صرف حفاظت فیزیکی از منابع زیستی بدون در نظر گرفتن حقوق جوامع محلی و عدم مشارکت آنان در حفاظت و بهره‌برداری خردمندانه عاقلانه نبوده و به امر حفاظت نیز به تدریج آسیب می‌رساند، بنابراین واژه ذخیره‌گاه زیستکره را ابداع که در حقیقت شامل انتخاب مناطق ویژه اکولوژیک با اکوسیستم‌های منحصر به فرد و دارای گونه‌های مهم گیاهی و جانوری می‌باشد که در این سیستم مدیریتی، ضمن تأکید بر نقش حفاظت، بهره‌برداری مردم بومی از منابع و استفاده پایدار از منابع و مشارکت آنها در مدیریت مناطق مورد تأکید است. سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)، از اولین سازمان‌های بین‌المللی بود که چالش‌های جهانی به وجود آمده توسط بسیاری از مشکلات زیست‌محیطی جاری جهان را به رسمیت شناخت که بر همین اساس در سال ۱۹۷۰ در شانزدهمین کنفرانس عمومی یونسکو، کشورهای عضو یونسکو، برنامه «انسان و کره مسکون» (MAB) را آغاز کردند. وظیفه برنامه انسان و کره مسکون برای توسعه اصول استفاده پایدار و حفاظت مؤثر از منابع طبیعی ذخیره‌گاه زیستکره، در سطح ملی، اما از طریق همکاری‌های بین‌المللی عملی می‌گردد. به گونه‌ای که این مناطق به عنوان یک نمونه شاخص عملی در جهان معرفی شوند. هدف برنامه در ابتدا این بود که شبکه‌ای جهانی از «ذخیره‌گاه‌های زیستکره» شامل تمامی گونه‌های سیمای سرزمین را در جهان تشکیل دهد. بنابراین ذخیره‌گاه‌های زیستکره بر اساس وضعیتی که دارند، به عنوان نمایندگان اکوسیستم‌ها و بیوم‌های مناطق و نه بر اساس ارزش اکولوژیکی آنها، برای حفاظت و الگو انتخاب می‌شوند. در پی برگزاری کنفرانس محیط زیست و توسعه ملل متحد در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو (UNCED, 1992)، استراتژی سیویل برای ذخیره‌گاه‌های زیستکره به تأیید رسید و در سال ۱۹۹۶ اجرائی شد. از آن زمان، ذخیره‌گاه‌های زیستکره شناخته شده توسط یونسکو به عنوان ابزار مهمی برای توسعه، آزمون و اجرای مدلی برای استفاده پایدار بدون تخریب محیط زیست درون یک شبکه جهانی، مدیریت شدند. امروزه به دلیل تغییرات و تأثیرات وارده ناشی از فعالیت‌های بشری بر زیست بوم‌ها و از بین رفتن ظرفیت عملی و غنای زیستی در بسیاری از آنها، و از سویی روند روبه رشد جمعیت و تحلیل منابع طبیعی، شبکه‌های ملی و بین‌المللی ذخیره‌گاه‌های زیستکره به منظور تضمین امنیت جامعه بشری

در آینده، از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار هستند. اجرای فعالیت‌های مرتبط با حفاظت، توسعه و بهره‌برداری پایدار از منابع ذخیره‌گاه زیست‌کره بر اساس زون‌بندی صورت می‌گیرد.

هر ذخیره‌گاه زیست‌کره به سه منطقه اصلی تقسیم می‌شود: ۱- ناحیه هسته مرکزی (Core Zone): برای حفاظت، نظارت و پژوهش؛ جهت حفاظت طولانی مدت و دارای ویژگی‌های مهم بکر بودن، تنوع زیستی، اکوسیستم و چشم‌انداز ویژه ۲- ناحیه سپر حفاظتی (Buffer Zone): که منطقه هسته را احاطه کرده و یا متصل است: برای فعالیت‌های سازگار با محیط‌زیست جهت توسعه پایدار و انجام فعالیت‌های پایدار انسانی ۳- ناحیه بینابینی (Transition Zone): برای فعالیت‌هایی که در آن گروه‌های ذینفع برای مدیریت پایدار منابع با هم کار کنند و ناحیه تدارک تمهیدات لازم برای پایداری حفاظت و توسعه پایدار در کل ذخیره‌گاه.

ایران دارای ۱۳ ذخیره‌گاه زیست‌کره ثبت‌شده در برنامه انسان و کره مسکون یونسکو بوده که ۹ ذخیره‌گاه زیست‌کره توران، کویر، گلستان، میانکاله، ارسباران، ارژن و پریشان، حرا، گنو و ارومیه در سال ۱۳۵۵ به ثبت جهانی رسیده و سپس به تدریج ذخیره‌گاه‌های دنا، تنگ‌سیاد سبزکوه، هامون و کپه‌داغ در یونسکو سایت به ثبت رسیده‌اند (جدول ۱۳ و شکل ۷).

شکل ۷- نقشه پراکنش ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره در ایران

جدول شماره ۱۳ - اسامی ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره ایران

نام ذخیره‌گاه زیست‌کره	وسعت (هکتار)	نام ذخیره‌گاه زیست‌کره	وسعت (هکتار)
ارسیاران	۲۰۴۲۱۵	میانکاله	۹۶۶۷۸
ارژن و پریشان	۹۱۸۶۰	ارومیه	۱۰۷۷۹۰۰
کویر	۱۵۱۷۸۱۵	کپه‌داغ	۳۵۰۰۰
توران	۱۴۵۹۵۰۶	تنگ‌صیاد و سبزکوه	۵۳۲۸۷۸
گنو	۷۸۷۳۵	دنا	۲۴۳۶۵۵
گلستان	۱۵۵۸۰۴	هامون	۱۳۹۶۵۰۲
حرا	۲۸۳۶۸۶		
جمع کل		۷۱۷۴۲۲۴	

◀ مناطق شکارممنوع:

در زیستگاه‌هایی با ویژگی‌های بارز که جمعیت جانوری آنها به دلیل شکار بی‌رویه رو به کاهش است و از این رو به حمایت نیاز دارند، برای مدتی محدود و به‌طور معمول ۵ سال، شکارممنوع می‌شود. چنانچه جمعیت جانوری منطقه‌ای در این دوره ترمیم شود، می‌توان آن را با توجه به سایر معیارها، به‌عنوان یکی از مناطق چهارگانه تحت مدیریت تعیین کرد. مناطق شکارممنوع یا تیراندازی ممنوع در واقع پشتوانه مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان می‌باشند که پس از مدتی مدیریت و در صورت داشتن شرایط و معیارهای لازم ارتقای سطح می‌یابند. این مناطق به‌عنوان مناطق چهارگانه سازمان حفاظت محیط‌زیست محسوب شده و طی دوره زمانی محدود مدیریت و در صورت احراز شرایط ارتقای سطح می‌تواند به‌عنوان یکی از عناوین مناطق چهارگانه تحت مدیریت قرارگیرند. تعداد ۱۹۲ منطقه با عنوان مناطق شکارممنوع با وسعتی معادل ۸ میلیون هکتار تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست قراردارند.

◀ منطقه امن:

بر اساس توافق فی‌مابین سازمان حفاظت محیط‌زیست و سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور در سال ۱۳۶۱، مناطقی از پناهگاه حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده با

هدف ممنوعیت چرای دام و جلوگیری از تخریب و کمک به روند احیا و بازسازی تعیین شده است. سطح این مناطق معادل ۲۰ درصد مناطق موصوف در نظر گرفته شده است. اگرچه انتخاب وسعت یادشده دارای پشتوانه علمی کافی نبوده، لیکن نقش مهمی را در حفاظت از زیستگاه‌های حساس بر عهده داشته و برای جلوگیری از دست اندازی و مامن حیات وحش قابل توجه می باشد. در برخی از مناطق این مناطق به پارک ملی ارتقاء سطح پیدا کرده اند که از جمله این مناطق می توان به پارک های ملی تنگ صیاد در استان چهارمحال و بختیاری و پارک های ملی سالوک و ساریگل در خراسان شمالی اشاره کرد. لازم به ذکر است مناطق امن برای حدود ۶۱ منطقه تعیین و برای سایر مناطق حفاظت شده و پناهگاه های حیات وحش تاکنون مشخص نشده است.

◀ میراث طبیعی جهانی:

طبق تعریف ارائه شده در کنوانسیون ۱۹۷۲ (۱۳۵۱) یونسکو، میراث طبیعی به تشکلهای فیزیکی، زیست شناختی و زمین شناختی، محل زیست گونه های گیاهی و جانوری در معرض خطر و مناطق دارای ارزش علمی و حفاظتی و زیباشناسی اطلاق می شود. ملاحظه می کنیم روح کلی اهداف همه مفاهیم ارائه شده در مرحله اول حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی کشورها به عنوان میراثی برای آیندگان و بستری برای زندگی امروز و سپس بهره برداری پایدار و خردمندانه از مواهب آن از جمله گردشگری مسؤولانه و معیشت پایدار جوامع می باشد. کویر لوت با مساحتی حدود ۱۷۵ هزار کیلومتر، در شمال شرقی استان کرمان و در میان سه استان خراسان جنوبی، سیستان و بلوچستان و کرمان گسترده شده، اولین میراث طبیعی جهانی ایران در یونسکو می باشد. سپس در سال ۱۳۹۷ دومین میراث ارزشمند جهان با نام جنگل های هیرکانی با ۱۲ سایت اصلی و مساحتی معادل ۳۰۷ هزار هکتار ثبت جهانی گردید. بخش های واجد شرایط از پارک ملی گلستان، منطقه حفاظت شده جهان نما، اثر طبیعی - ملی جنگل جلگه ای خشکه داران، مناطق حفاظت شده البرز مرکزی (کجور)، بولا، دودانگه و چهارگانه، الیمستان، واز، سیاه رود رودبار، گشت رودخان، لیسار، جنگل ابر به عنوان سایت های منتخب میراث طبیعی جهانی می باشند.

◀ پارک جنگلی:

به مناطق جنگلی گفته می‌شود که با بازسازی اکوسیستم‌های تخریب‌یافته منتج به ایجاد محیط‌های شبه جنگلی جدید شده‌است و تحت مدیریت تفریحی، حفاظتی، آموزشی و پژوهشی قرار می‌گیرند. تعداد پارک‌های جنگلی ۳۹۲ سایت با وسعتی معادل ۸۳۳۹۳ هکتار می‌باشد.

◀ پارک طبیعت:

به مناطقی گفته می‌شود که به سبب وجود پدیده‌های طبیعی استثنایی دارای ارزش‌های زیبایی‌شناسی و تفریحی بالفعل و بالقوه بوده و تحت مدیریت تفریحی و حفاظتی قرار می‌گیرند. تعداد پارک‌های طبیعت ۲۱ سایت می‌باشد.

◀ ذخیره‌گاه جنگلی (اندوختگاه جنگلی):

به مناطقی گفته می‌شود که دارای گونه یا گونه‌های در حال انقراض یا نادر یا آسیب‌پذیر یا مورد تهدید یا گونه‌های بومی با ویژگی‌های خاص هستند و تحت مدیریت حفاظتی قرار می‌گیرند. تعداد ذخیره‌گاه‌های جنگلی ۹۱ سایت با وسعتی معادل ۶۲۸۰۶ هکتار می‌باشد.

◀ سایت‌های مهم پرندگان دنیا IBA:

این مناطق معرف مهمترین کانون‌های پرندگان در خطر تهدید جهانی محسوب می‌شوند. هدف از تعیین این مناطق امدان نظر به حفظ تنوع زیستی و رفع کاستی‌های موجود در حفاظت از گونه‌های در خطر تهدید جهانی است. تعداد سایت‌های مهم پرندگان دنیا به بیش از ۱۲۰۰۰ سایت با وسعتی معادل ۶/۶ میلیون هکتار می‌رسد. این سایت‌ها از نقاط مهم تنوع زیستی در دنیا به شمار می‌آیند که شامل نواحی خشکی، سواحل، مناطق دریایی، رودخانه‌ای و تالابی و آب شیرین می‌باشند. ایران دارای ۱۰۵ سایت پرندگان مهم می‌باشد.

◀ قرق‌های اختصاصی:

به استناد آئین‌نامه اجرائی قانون شکار و صید، قرق اختصاصی به محدوده‌ای از جنگل، مرتع، آب، آب‌بندان، کوهستان و زمین‌های بایر یا دایر گفته می‌شود که امتیاز شکار و صید

در آن محدوده با رعایت حقوق اشخاص و مقررات مربوط به حفظ و تکثیر و بهره‌برداری از حیوانات قابل شکار و صید پس از موافقت مقامات صلاحیت‌دار وزارت جهاد کشاورزی، از طرف سازمان حفاظت محیط‌زیست برای مدت معین به اشخاص حقوقی یا حقیقی واگذار می‌شود. همچنین به استناد بند (ب) ماده ۳ قانون شکار و صید مصوب ۶۶/۳/۱۶ با اصلاحات مصوب ۵۳/۱۰/۳۰ و ۷۵/۹/۲۵ تعیین حدود قرق‌های اختصاصی، جزو وظایف و اختیارات شورای عالی حفاظت محیط‌زیست می‌باشد. ضمناً در ماده ۹ آیین‌نامه اجرایی قانون شکار و صید، تعریف قرق‌های اختصاصی گنجانده شده‌است. همچنین به استناد ماده ۱۶ آیین‌نامه اجرایی قانون مذکور، حقوق و تکالیف دارندگان پروانه‌های قرق‌های اختصاصی از طرف شورای عالی حفاظت محیط‌زیست تعیین می‌گردد. در حال حاضر محدوده ۵ قرق‌اختصاصی در استان‌های یزد (شامل قرق‌های علی‌آباد چهل‌گزی مهریز، منصورآباد درپید یزد و روباز)، سمنان (جاشلویار) و کرمان (منصورآباد رفسنجان) به تصویب شورای عالی حفاظت محیط‌زیست رسیده‌است (جدول ۱۴ و شکل ۸).

مهم‌ترین اهداف ایجاد قرق‌های اختصاصی به شرح ذیل می‌باشند:

- همراهی با اهداف و برنامه‌های اقتصاد مقاومتی از طریق بهره‌برداری اصولی و خردمندانه از ظرفیت‌های تجدیدپذیر طبیعی کشور
- توسعه اشتغال سبز در مناطق محروم با جذب و به‌کارگیری جوانان و افراد بومی در قرق‌های اختصاصی و کمک به رشد اشتغال و بهبود وضعیت اقتصادی این جوامع
- برون‌سپاری بخشی از وظایف تصدی‌گری سازمان در امر حفاظت از حیات‌وحش در زیستگاه‌های خارج از مناطق تحت مدیریت سازمان محیط‌زیست
- توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی جوامع پیرامونی و متأثر از محدوده قرق‌های اختصاصی

- استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌ها و سرمایه‌های بخش خصوصی، جوامع بومی و محلی، تعاونی‌های محیط‌زیستی و تشکلهای مردمی در امر حفاظت از محیط‌زیست و حیات‌وحش

جدول شماره ۱۴- وضعیت قرق‌های اختصاصی

نام محدوده قرق	استان	گونه شاخص	مساحت (هکتار)	تاریخ تصویب
علی‌آباد چهل‌گزی مهریز	یزد	کل و بز	۵۰۶۳۴	مصوبه ۹۴/۱۲/۲۴ شورایعالی
منطقه روباز مهریز	یزد		۶۳۷۶	مصوبه ۹۴/۱۲/۲۴ شورایعالی
دربید شهرستان بافق	یزد	قوچ و میش	۷۵۹۱۵	مصوبه ۹۴/۱۲/۲۴ شورایعالی
		کل و بز		
منصورآباد رفسنجان	کرمان	قوچ و میش	۱۲۶۰۰۰	مصوبه ۹۵/۱۰/۲۸ شورایعالی
		کل و بز		
جاشلوبار مهدی شهر	سمنان	قوچ و میش	۲۳۵۷۵	مصوبه ۹۴/۱۲/۲۴ شورایعالی

شکل ۸- نقشه پراکنش قرق‌های اختصاصی

۱-۶- دیگر مناطق حفاظتی در دنیا

با توجه به قوانین و مقررات کشورها و ویژگی‌های اکولوژیک، اقتصادی و اجتماعی، شیوه‌های مدیریت و حفاظت از مناطق و نحوه مشارکت بخش‌های خصوصی، تعاونی‌های

محلی و جوامع محلی متفاوت بوده که تحت عناوین مختلف از سوی اتحادیه جهانی حفاظت مورد تأکید و تأیید قرار گرفته‌اند که شامل مناطق حفاظت‌شده عرفی که توسط مردم بومی، جوامع محلی، افراد، سازمان‌های اجتماعی و بخش خصوصی مدیریت و تصدی‌گری می‌شوند، قرق‌های بومی: شامل مناطق طبیعی یا اکوسیستم‌های تغییر یافته با تنوع زیستی بالا و یا مناطقی با ارزش فرهنگی و اکولوژیکی می‌باشند که حفاظت داوطلبانه توسط مردم بومی و جوامع محلی براساس قوانین سنتی و یا سایر شیوه‌های مؤثر در آنها صورت می‌گیرد. مناطق حفاظت‌شده خصوصی شامل سرزمین‌هایی که غالباً برای حفظ تنوع زیستی مدیریت می‌شوند و همچنین حریم کمی و کیفی رودخانه‌ها، اراضی جنگلی و مرتعی با مالکیت دولتی، مسیر سبز حاشیه جاده‌ها، اراضی کشاورزی، اراضی جنگلی و تالابی با هدف حفظ اراضی کشاورزی (آب‌بندان‌های شمال کشور)، مناطق گردشگری، محوطه‌های دانشگاهی، پارک‌های شهری و فضای سبز داخل محدوده‌های عمومی، ذخیره‌گاه‌های جنگلی، اراضی شیب‌دار نیز در زمره مناطق حفاظتی قرار می‌گیرند.

۷- رویکردهای حفاظت در ایران

رویکردهای حفاظت در مناطق چهارگانه ایران به دو صورت رویکرد انعطاف‌ناپذیر و رویکردهای انعطاف‌پذیر است که هر دو رویکرد مکمل یکدیگر بوده و در مجموع اهداف حفاظت را در شبکه مناطق حفاظت‌شده برآورده می‌سازند.

الف) رویکرد انعطاف‌ناپذیر: در این رویکرد دسترسی و استفاده فیزیکی از مناطق براساس قوانین و مقررات ممنوع است. پارک‌های ملی و آثار طبیعی - ملی نمونه بارز از این رویکرد می‌باشند. این مناطق حضور و استفاده‌های جوامع انسانی را در محدوده مرزهای خود بر نمی‌تابند.

ب) رویکردهای انعطاف‌پذیر: در این رویکرد دسترسی و استفاده فیزیکی از مناطق براساس ضوابط و مقرراتی بدون اینکه تغییرات چشمگیر و غیرقابل برگشتی بر جای گذارند به صورت کنترل‌شده، مجاز است. مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات وحش نمونه بارز رویکرد انعطاف‌پذیر در حفاظت به‌شمار می‌روند.

۸- طبقه‌بندی مناطق حفاظت‌شده تحت معیارهای اتحادیه جهانی حفاظت از طبیعت (IUCN)

^۵ در اوایل قرن بیستم بسیاری از کشورها، به‌طور مستقل به‌منظور حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری شروع به تعیین مناطقی از کشورشان با هدف حفظ گونه‌های گیاهی و جانوری نمودند. به همین دلیل است که هنوز پس از گذشت حدود یک قرن از این موضوع، کشورها از واژه‌های مختلفی برای نام‌گذاری مناطق حفاظت‌شده استفاده می‌کنند. طبق تعریف IUCN در سال ۲۰۰۸، منطقه تحت حفاظت را محدوده مشخص از خشکی یا دریا دانست که به‌طور ویژه برای حفاظت از تنوع زیستی، منابع طبیعی و فرهنگی کنار گذاشته شده و از طریق قانونی یا شیوه‌های رایج سنتی تحت حفاظت و مدیریت قرار می‌گیرد. نخستین تلاش برای واژه‌سازی در این زمینه در سال ۱۹۳۳ در کنفرانس بین‌المللی حفاظت از فون و فلور که در شهر لندن برگزار شد صورت گرفت و برای مدیریت مناطق حفاظت‌شده ۴ طبقه شامل پارک ملی، ذخیره‌گاه طبیعی محدود، ذخیره‌گاه گونه‌های گیاهی و جانوری و ذخیره‌گاه با ممنوعیت شکار و جمع‌آوری گونه تصویب گردید. در سال ۱۹۸۷ یک نظام طبقه‌بندی جدید توسط IUCN ایجاد شد که شامل ۱۰ طبقه در مدیریت مناطق حفاظت‌شده بود. معیار IUCN در طبقه‌بندی مناطق، بر مبنای هدف و موضوع مدیریت این مناطق بوده است.

گروه A: شامل ۱- ذخیره‌گاه علمی (برای اهداف پژوهشی)^۶ ۲- پارک ملی^۷ ۳- یادمان‌های طبیعی/آثار ملی^۸ ۴- ذخیره‌گاه حفاظت از طبیعت^۹ ۵- حفظ چشم‌انداز^{۱۰}

گروه B: شامل ۶- ذخیره‌گاه منابع^{۱۱} ۷- ذخیره‌گاه انسانی^{۱۲} ۸- مدیریت مناطق با استفاده چندمنظوره^{۱۳}

گروه C: شامل ۹- ذخیره‌گاه زیست‌کره^{۱۴} ۱۰- مکان‌های میراث طبیعی جهانی^{۱۵}

5- International Union for Conservation of Nature

6- Scientific Reserve

7- National Park

8- Natural Monument

9- Nature Conservation Reserve

10- Heritage Landscape

11- Recourse Reserve

12- Anthropological Reserve

13- Multiple Use Management Area

14- Biosphere Reserve

15- World Heritage Site

در سال ۱۹۹۲، در چهارمین کنگره‌ی پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده تحت عنوان «پارک‌ها برای زندگی» که در کاراکاس و با هدف افزایش رابطه مردم و مناطق تحت حفاظت، حفظ تنوع‌زیستی، سرمایه‌گذاری برای مناطق تحت حفاظت برگزار گردید پیشنهاد تغییر سیستم ۱۰ طبقه‌ای به یک سیستم ۶ طبقه‌ای از مناطق بر اساس اهداف مدیریت منطقه داده‌شد که در سال ۱۹۹۴ نیز توسط IUCN تأیید و به تصویب رسید. در سیستم جدید، طبقه‌بندی به ۶ طبقه و به شرح زیر کاهش یافت:

طبقه Ia: ذخیره‌گاه‌های طبیعی^{۱۶}، مدیریت منطقه حفاظت‌شده برای اهداف علمی، مناطقی از خشکی یا دریا که دربردارنده نماد یا ویژگی شاخص اکوسیستمی، زمین‌شناختی یا ویژگی‌های فیزیولوژیکی و یا گونه‌ای که در درجه اول برای پژوهش‌های علمی و پایش محیط‌زیستی، در دسترس قرار می‌گیرند.

طبقه Ib: منطقه حیات‌وحش^{۱۷}، مدیریت منطقه حفاظت‌شده بر پایه حفاظت از حیات‌وحش، منطقه وسیع و دست‌نخورده (بکر) یا منطقه کمتر دست‌خورده و استفاده شده خشکی و یا دریایی که ویژگی و تأثیر خود را بدون اسکان دائم یا چشمگیر، حفظ می‌نماید و برای ادامه شرایط طبیعی مورد حفاظت و مدیریت قرار می‌گیرد.

طبقه II: پارک‌های ملی^{۱۸}، مدیریت منطقه با هدف حفظ اکوسیستم و تفرج، منطقه‌ی طبیعی خشکی و یا دریایی که انتخاب شده‌اند: الف) برای حفاظت از یکپارچگی اکولوژیکی یک یا چند اکوسیستم برای نسل‌کنونی و نسل‌های آینده

ب) برای جلوگیری از بهره‌برداری یا تصرف یا تجاوز به منطقه برخلاف اهداف انتخاب منطقه ج) برای ایجاد فرصت‌های معنوی، علمی، آموزشی، تفریحی و بازدید سازگار با محیط و فرهنگ منطقه.

طبقه III: یادمان طبیعی^{۱۹}، مدیریت منطقه با هدف حفاظت از شکل‌های طبیعی ویژه، منطقه‌ای که از یک یا چند ویژگی طبیعی یا طبیعی- فرهنگی شاخص برخوردار است که ارزشی برجسته یا منحصر به‌فرد دارد و به‌دلیل بی‌نظیر بودن یا نماد بودن و یا جنبه‌های

16- Strict Nature Reserve

17- Wilderness Area

18- National Park

19- Natural Monument

زیبایی‌شناختی و یا اهمیت فرهنگی مورد حفاظت قرار می‌گیرد.

طبقه IV: مناطق تحت مدیریت برای حفاظت زیستگاه‌ها و گونه‌ها²⁰. مدیریت منطقه با هدف حفاظت از طریق اقدام مدیریتی، منطقه خشکی و یا دریایی تحت مداخله فعال برای مقاصد مدیریتی جهت اطمینان از پایش زیستگاه و یا رفع نیازهای گونه‌های ویژه.

طبقه V: چشم‌اندازهای خشکی و دریایی حفاظت‌شده²¹، مدیریت منطقه با هدف حفظ چشم‌اندازهای خشکی و آبی و تفرج، مناطق خشکی، با ساحل و دریای مربوط به آن، جایی که تأثیر متقابل انسان و طبیعت در طول زمان، منطقه‌ای با ویژگی ممتاز و ارزش‌های زیبایی‌شناختی، اکولوژیکی و فرهنگی ایجاد شده‌است و بیشتر با تنوع‌زیستی زیاد همراه است. حفاظت از به هم پیوستگی این کنش و واکنش سنتی، برای حفاظت، پایش و رشد چنین منطقه‌ای حیاتی است

طبقه VI: مناطق حفاظت‌شده برای مدیریت منابع²²، مدیریت منطقه با هدف توسعه پایدار اکوسیستم‌های طبیعی، منطقه‌ای که بیشتر دارای سیستم‌های طبیعی دست‌نخورده است و برای اطمینان‌سازی از حفاظت دراز مدت و پایش تنوع‌زیستی و همزمان تداوم جریان پایدار تولیدات طبیعی و خدمات مورد نیاز جوامع، مدیریت می‌شود.

تطابق مناطق چهارگانه کشور با طبقه‌بندی IUCN با تغییراتی که سازمان حفاظت محیط‌زیست در عناوین آنها به‌منظور تفکیک اهداف مدیریت و مختصات آنها به‌وجود آورد، کاملاً همسو نمی‌باشد. پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی ایران به ترتیب با طبقات دو و سه طبقه‌بندی IUCN قابل انطباق هستند. اما منطقه حفاظت‌شده از مجموعه طبقات چهارگانه ایران به طبقه خاصی با ویژگی‌های تعریف‌شده اختصاص یافته است، که عملاً با هیچ‌یک از طبقات IUCN تطابق کامل ندارد. در واقع مناطق حفاظت‌شده در مناطق چهارگانه ایران از نظر اهداف مدیریتی عملاً تفاوتی با پناهگاه‌های حیات‌وحش ندارند. از سویی چنانچه محدوده امن این نوع مناطق از یک‌پنجم به دوسوم ارتقاء یابد، می‌تواند به طبقه ۶ IUCN نزدیک شوند. در غیر این‌صورت و با وضع موجود در طبقه چهار IUCN قراردارند. برخی از مناطق تحت حفاظت ساحلی نیز که از ارزش زیبایی‌شناختی و منظره‌های مطلوبی برخوردارند

20- Habitat\Species Management Area

21- Protected Landscape/Seascape

22- Managed Recourse Protected Area

می‌توانند با مناطق ۵ IUCN تطبیق یابند. در واقع بر اساس معیارهای IUCN، طیف وسیعی از اقدامات و عرصه‌های حفاظتی در زیرمجموعه سازمان‌های دولتی، خصوصی و مردم در زمره مناطق حفاظتی قرار می‌گیرند که از آن‌جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

مناطق تحت مدیریت کشورها، مناطق چهارگانه، مناطق شکارممنوع، تالاب‌ها، مراکز و سایت‌های پرندگان، زیست‌بوم‌های حساس و شکننده (جنگل، مرتع، اراضی شیب‌دار، سطوح لغزشی و فرسایشی)، ژئوپارک‌ها، ذخیره‌گاه‌های جنگلی، پارک‌های طبیعت، مناطق قرق، مناطق حفاظت‌شده عرفی، مناطق حفاظت‌شده ابدایی، حرایم حفاظتی رودخانه‌ها و سواحل، پارک‌های جنگلی و میراث طبیعی و تاریخی جهانی. با این حال اگرچه تصدی‌گری مناطق حفاظت‌شده درجهان به چهار گروه تصدی‌گری توسط دولت، تصدی‌گری مشارکتی، تصدی‌گری بخش خصوصی و تصدی‌گری مردم بومی و جوامع محلی تقسیم‌بندی می‌شود، اما در ایران تمامی مناطق حفاظت‌شده بر اساس روش تصدی‌گری دولتی اداره می‌شوند.

جدول های ۱۵، ۱۶ و ۱۷)

جدول ۱۵- روابط بین اهداف مدیریت و طبقه‌بندی IUCN از مناطق حفاظت‌شده

طبقه‌بندی							اهداف مدیریت
VI	V	IV	III	II	Ib	Ia	
۳	۲	۲	۲	۲	۳	۱	۱- پژوهش علمی
۲	-	۳	۳	۲	۱	۲	۲- حفظ دست نخوردگی
۱	۲	۱	۱	۱	۲	۱	۳- حفظ گونه‌ها و تنوع ژنتیکی
۱	۲	۱	-	۱	۱	۲	۴- حفظ خدمات زیست‌محیطی
۳	۱	۳	۱	۲	-	-	۵- حفظ سیماهای طبیعی و فرهنگی ویژه
۳	۱	۳	۱	۱	۲	-	۶- توریسم و تفرج
۳	۲	۲	۲	۲	-	-	۷- آموزش
۱	۲	۲	-	۳	۳	-	۸- استفاده پایدار از منابع و اکوسیستم‌های طبیعی
۲	۱	-	-	-	-	-	۹- حفظ و نگهداری ویژگی‌های بارز سنتی و فرهنگی

جدول ۱۶- ماتریس سیستم طبقه‌بندی برای مناطق تحت حفاظت که در برگزیده طبقات مدیریت و نوع نظارت بر اساس معیارهای IUCN

نوع نظارت طبقات مناطق	الف) نظارت توسط دولت			ب) نظارت به صورت مشترک			پ) نظارت به صورت خصوصی			ت) نظارت توسط مردم بومی و جوامع محلی	
	مدیریت توسط نماینده دولت (برای مثال سمن‌ها)	وزارت خانه یا سازمان محلی	وزارت خانه یا سازمان ملی یا فدرال	مدیریت فرا مرزی	مدیریت اشتراکی	مدیریت جمعی (هیأت مدیریت جمعی)	توسط مالکین شخصی	توسط سازمان‌های بدون سود	توسط سازمان‌های همراه با سود (مالکین تعاونی‌ها، شرکت‌های بزرگ)	مناطق تحت حفاظت نواحی متعلق به بومیان	مناطق تحت حفاظت توسط جوامع محلی
Ia											
Ib											
II											
III											
IV											
V											
VI											

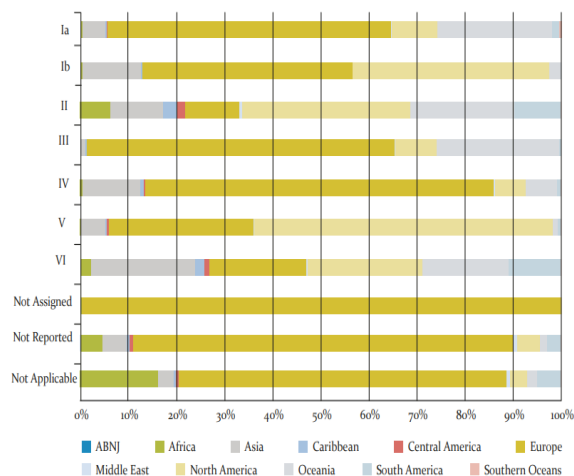
جدول ۱۷- ارتباط اندازه‌ی منطقه‌ی تحت حفاظت با طبقه آن

طبقه	اندازه	توضیحات	استثناها
Ia	غالباً کوچک	به شدت حفاظت‌شده، توافق برای ورود ممنوع بودن مناطق بسیار دشوار است، مگر در نواحی‌ای که جمعیت به صورت پراکنده سکنی گرفته شده باشند؛ بنابراین اگرچه مناطق با طبقه‌ی Ia بزرگ وجود دارند (برای مثال در استرالیا)، اما احتمالاً استثناء هستند.	مناطق بزرگ در نواحی‌ای با تراکم جمعیت انسانی کم و تمایل کم برای توریسم
Ib	معمولاً بزرگ	بخشی از منطق ایجاد مناطق بکر این است که فضای کافی برای دور افتاده-بودن و داشتن اکوسیستم طبیعی در مقیاس بزرگ را داشته باشد	مناطق به نسبت کوچک با این امید که می‌توانند در آینده گسترش پیدا کنند ایجاد می‌شوند
II	معمولاً بزرگ	حفاظت از فرایندهای اکوسیستم احتیاج به بزرگ بودن منطقه، تا حدی که همه یا بیشتر این فرایندها را پوشش بدهد، دارد	جزایر کوچک می‌توانند به صورت یک اکوسیستم کارآمد عمل کنند و بنابراین در طبقه‌ی II قرار گیرند
III	معمولاً کوچک	مکان‌های بزرگی که پادمان طبیعی در درون آن‌ها وجود دارد معمولاً از ارزش‌های دیگری نیز حفاظت می‌کنند (برای مثال اکوسیستم‌ها و/یا ارزش‌های بکر)	

ادامه جدول ۱۷- ارتباط اندازه‌ی منطقه‌ی تحت حفاظت با طبقه آن

طبقه	اندازه	توضیحات	استثناها
IV	غالباً کوچک	اگر مکانی تنها به منظور حفاظت از یک زیستگاه یا گونه به تنهایی برپا شده باشد پس نسبتاً کوچک خواهد بود	مناطق بزرگ به عنوان ذخیره گاه طبیعت قلمداد می‌شوند اما اگر ثابت نگه داشتن عملکردها نیازمند مدیریت دائم باشد طبقه‌ی IV احتمالاً بهترین گزینه خواهد بود
V	معمولاً بزرگ	موزاییکی از رویکردهای مختلف به علاوه‌ی سود حفاظت در رویکردهای سیمای سرزمین نیازمند منطقه‌ی بزرگ است	برخی ذخایر کوچک برای گونه‌های وحشی محصولات یا گونه‌ی قابل کشت بومی زمین ممکن است به مدیریت فرهنگی نیاز داشته باشند
VI	معمولاً بزرگ	ماهیت گسترده‌ی مدیریت در این مناطق نشان‌دهنده‌ی بزرگ بودن خود مناطق است	برخی مناطق تحت حفاظت دریایی طبقه‌ی VI کوچک هستند

نمودار توزیع مناطق حفاظت‌شده جهان بر اساس طبقه‌بندی اتحادیه جهانی حفاظت حاکمی از آن است که بیشترین سایت‌های حفاظتی در نواحی آسیا، دریای کارائیب، آمریکای مرکزی و خاورمیانه در طبقه ۴ قرار دارند. همچنین بیشترین سهم حفاظتی در طبقه‌بندی اتحادیه جهانی حفاظت در آفریقا، آمریکا و آمریکای جنوبی به ترتیب مربوط به طبقات ۲، ۵ و ۶ می باشد. (نمودار ۲)

نمودار ۲- نمودار توزیع مناطق حفاظت‌شده جهان بر اساس طبقه‌بندی اتحادیه جهانی حفاظت

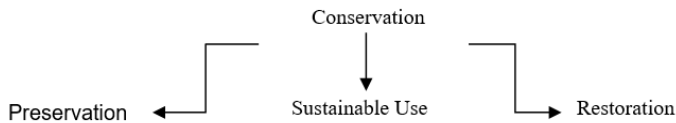
همچنین از نظر مدیریتی، ۸۳ درصد از مناطق حفاظتی دنیا، توسط دولت مدیریت می‌شوند و ۳ درصد مدیریت مشارکتی، ۵ درصد توسط بخش خصوصی، ۰/۰۵ درصد توسط جوامع محلی و بومی و ۸/۵ درصد فاقد مدیریت گزارش شده می‌باشند.

جدول ۱۸- جدول وضعیت نحوه مدیریت مناطق حفاظت شده در جهان (بر حسب درصد)

ناحیه	مدیریت توسط دولت	مدیریت مشارکتی	مدیریت توسط بخش خصوصی	مدیریت توسط جوامع محلی و بومی	گزارش نشده
اروپا	۹۱/۸	۰/۰۵	--	۰/۰۵	۷/۲
آسیا و اقیانوسیه	۷۹/۱	۸/۲	۴/۷	۱/۳	۶/۷
آمریکای شمالی	۶۵/۵	۹	۲۱/۲	--	۴/۳
غرب آسیا	۴۷/۸	۹/۵	--	۱/۲	۴۱/۵
آفریقا	۵۰/۷	۲/۸	۱۱/۸	۲/۶	۳۲/۱
آمریکای لاتین و کارائیب	۵۰/۲	۲	۱۱/۱	۷/۱	۲۹/۶

۹- انتخاب مناطق حفاظت شده

انتخاب روش مناسب برای حفاظت در سطوح ژن، گونه و اکوسیستم مختلف بوده و با توجه به میزان تهدید و آسیب پذیری متفاوت می‌باشد. تعاریف و اهداف حفاظت، سطح حفاظت، بکر بودن عرصه، نحوه بهره‌برداری و میزان تخریب زیستگاه و همچنین نحوه حفاظت در شمای زیر ارائه شده است.

Preservation یا حراست: درواقع این واژه تلاش برای نگهداری شرایط موجود مناطق که تاکنون از دست‌اندازی بشر مصون مانده است و هیچ اقدام مدیریتی در آن انجام نمی‌شود و در واقع یک نوع protection است.

Restoration: بازسازی و احیای اکوسیستم به حالت قبلی و اصلی خود قبل از دست‌اندازی

Rehabilitation: احیاء و ترمیم اکوسیستم در حدی که اکوسیستم قادر به انجام عملکرد و خدمات اکوسیستمی باشد

Protection: سیاست‌ها و راهکارها با هدف حفاظت از منابع طبیعی، حراست و نگهداشت وضع موجود محیط‌زیست و در صورت امکان معکوس‌کردن تخریب - حمایت

حفاظت درون زیستگاهی یا حفاظت در زیستگاه‌های طبیعی تحت مدیریت *in-situ*: این نوع حفاظت بیانگر حفاظت تنوع‌زیستی در زیستگاه‌های طبیعی تحت‌مدیریت است. مانند پارک‌های ملی و انواع مناطق حفاظت‌شده و هسته‌های مرکزی ذخیره‌گاه‌های زیست‌کره

حفاظت بین زیستگاهی یا حفاظت در زیستگاه‌های طبیعی آزاد *inter-situ*: این نوع حفاظت بیانگر حفاظت گونه‌ها در خارج از مرزهای مناطق حفاظت‌شده رسمی است. مانند صخره‌ها، اراضی غیرقابل دسترس و ...

حفاظت بیرونی *ex-situ*: این نوع حفاظت بیانگر حفظ زیست‌مندان در خارج از زیستگاه‌های طبیعی می‌باشد و به دو صورت انجام می‌گیرد.

حفاظت گونه‌ها به‌صورت زنده یا *living ex-situ*: در این نوع حفاظت، گونه‌ها در کانون‌هایی نظیر باغ گیاه‌شناسی، آکواریوم، باغ‌وحش و .. نگهداری می‌شوند.

حفاظت بخش‌هایی از زیست‌مندان به‌صورت تعلیق *suspended ex-situ*: در این نوع حفاظت که کاملاً مصنوعی و متکی به امکانات تکنیکی است مانند کشت بافت، بانک ژن و

بنابراین با توجه به هدف حفاظتی و مدیریتی روش‌های مختلفی برای حفاظت یک عرصه طبیعی و زیست‌مندان آن و معمولاً ترکیبی از عوامل مربوط به گونه‌ها و اکوسیستم‌ها و سیمای سرزمین جهت انتخاب مناطق حفاظتی به‌کار گرفته می‌شود که پس از انتخاب اهداف حفاظتی، حداقل دو مسأله شامل تعیین تناسب سطح سرزمین و سپس انتخاب لکه‌هایی از مناطق مناسب برای حفاظت وجود داشته که بایستی بررسی شوند. روش‌ها و مدل‌های به کار گرفته‌شده برای انتخاب سرزمین متفاوت بوده که اساس تمام این روش‌ها معیارهای IUCN و همچنین نگرش تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان در نحوه انتخاب مناطق و هدف مدیریتی و قوانین کشوری و محلی می‌باشد.

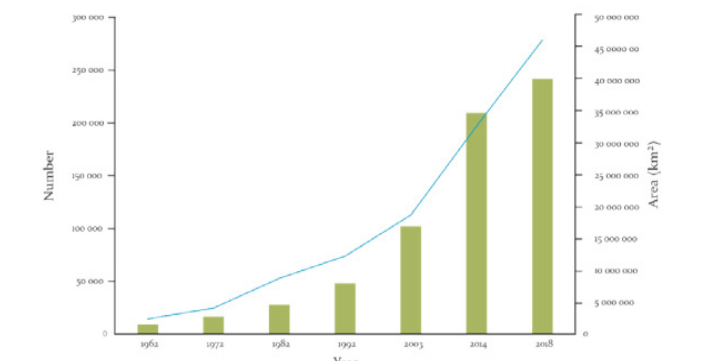
لذا در ارتباط با انتخاب مناطق حفاظت شده معیارهایی نظیر حضور گونه و جوامع گیاهی و جانوری، وجود اکوسیستم های حساس و آسیب پذیر، کلیدی و منحصر به فرد، وجود نمایندگی مناسب، جامع و کافی از گونه ها و جوامع، معیارهای سیمای سرزمین مانند اندازه، شکل، در نظرگرفتن هزینه ها و ارزش های مناطق برای اختصاص آنها به حفاظت، مناطق پرتولید و یا دارای گونه های تهدید شده، گونه های در معرض تهدید، مناطق تخم ریزی، تغذیه و پرورش آبزیان، زیستگاه های مکمل و حیاتی برای آبزیان، مسیرهای مهاجرت، تالاب های ساحلی، مناطق دست نخورده و کمتر دست خورده از اهمیت زیادی برخوردارند.

۱۰- مقایسه تطبیقی وضعیت مناطق حفاظت شده در ایران و جهان

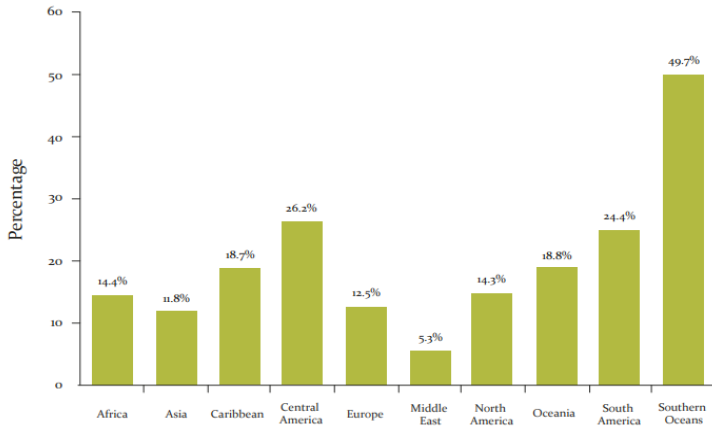
مناطق حفاظت شده بزرگترین میراث طبیعی جهانی هستند که می توانند در خدمت انسان امروز و نسل آینده باشند. این مناطق با حفظ تنوع زیستی و ارائه خدمات اکوسیستمی و ایفای نقش حیاتی در حفاظت از منابع پایه آب و خاک، بسترساز توسعه و معیشت پایدار می باشند. شبکه مناطق حفاظت شده خشکی و آب های داخلی جهان ۲۴۵۲۱۰ منطقه با وسعتی معادل ۲۰ میلیون کیلومتر مربع و سطحی معادل ۱۵/۳ درصد را تا پایان سال ۲۰۱۸ (در ایران ۱۱/۲ درصد می باشد) تشکیل می دهند. از سویی از این میزان، مناطق حفاظت شده ساحلی و دریائی نیز دارای رشد شتابنده ای بوده و تا پایان سال ۲۰۱۸ به ۱۱۴۰۴ منطقه و سطح اقیانوس های تحت حفاظت به ۲۷ میلیون کیلومتر مربع و ۷/۶ درصد رسیده است. ضمناً برخی از مناطق حفاظتی دارای سطوح و برجسب های حفاظتی بین المللی ثبت شده جهانی از جمله سایت رامسر، ذخیره گاه زیست کره و میراث طبیعی جهانی نیز می باشند.

آمارها حاکی از آن است که تعداد مناطق حفاظتی در جهان از سال ۱۹۶۲ تا سال ۲۰۱۸، حدود ۲۶ برابر رشد کرده که این میزان در ایران ۳۷ برابر بوده، که بیش از متوسط رشد جهانی می باشد. همچنین متوسط مناطق حفاظتی عرصه های خشکی در دنیا ۱۵ درصد را شامل شده، که در خاورمیانه این میزان ۵۰/۳ درصد و در ایران ۱۰/۴ درصد بوده که ۴/۵ درصد بیش از متوسط میزان پوشش منطقه ای می باشد. در خصوص مناطق ساحلی دریائی نیز میزان سطح حفاظتی در خاورمیانه یک درصد و در ایران ۱/۴ درصد می باشد. تا نوامبر سال ۲۰۱۸، ۲۶۵۰۰ از گونه ها در معرض انقراض قرار دارند که شامل ۴۰ درصد دوزیستان، ۲۵ درصد پستانداران،

۱۴ درصد پرندگان، ۳۴ درصد مخروط‌داران و ۳۵ درصد صخره‌های مرجانی می‌باشند. لازم به ذکر است از نظر غنای تنوع‌زیستی کشورهای برزیل، کلمبیا، چین، اندونزی، مکزیک، آفریقای جنوبی، ونزوئلا، آمریکا، هند، اکوادور در زمره ده کشور دارای بیشترین تنوع‌زیستی قراردارند. بدیهی است آمارهای حفاظتی در ایران مربوط به مناطق چهارگانه بوده و در صورت احتساب مناطق شکارممنوع، حرایم آبراهه‌ها، پارک‌ها و ذخیره‌گاه‌های جنگلی درصد سطح حفاظتی کشور به بیش از ۲۶/۵ میلیون هکتار معادل ۱۹/۶ درصد مساحت کشور و بیش از تعهد کشورها براساس مفاد بند ۱۱ بیانیه آچی است. بررسی‌های دیگر نشان می‌دهد که سطح و تعداد مناطق حفاظتی در نواحی مختلف جهان با توجه به شرایط اقلیمی، اقتصادی، اجتماعی، پوشش‌گیاهی، حیات‌وحش و پستی و بلندی متفاوت است، به‌طوری‌که بیش از ۶۰ درصد مناطق از نظر تعداد در اروپا واقع شده‌اند، ولی سهم اروپا از جهت وسعت مناطق تحت مدیریت به کمتر از ۱۰ درصد دنیا می‌باشد. از سویی این میزان در آمریکای جنوبی و اقیانوسیه به ترتیب به ۱/۹ و ۷/۳ درصد از نظر تعداد و ۱۴ و ۳۰ درصد از نظر سطح می‌رسد. لازم به ذکر است خاورمیانه به ترتیب ۰/۳ و ۰/۷ درصد از مناطق حفاظت شده در دنیا را در بر گرفته است. نتیجه اینکه علیرغم چالش‌های متعدد در انتخاب و تصویب مناطق چهارگانه در کشور، می‌توان گفت سازمان حفاظت محیط‌زیست در توسعه و تأسیس این مناطق موفق بوده و مقایسه آماری تعداد مناطق ایران و جهان (UNEP-WCMC, 2018) نیز بر این موضوع تأکید دارد (نمودار های ۳، ۴ و ۵).

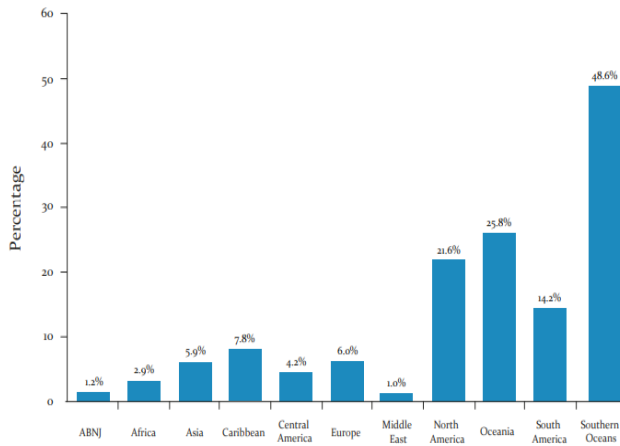

نمودار شماره ۳- نمودار افزایشی سطوح اشغالی توسط سیستم مناطق حفاظت‌شده خشکی در نواحی مختلف جهان

(Source: UNEP-WCMC 2018)

نمودار شماره ۴- نمودار آماری سطوح اشغالی توسط سیستم مناطق حفاظت شده خشکی در نواحی مختلف جهان

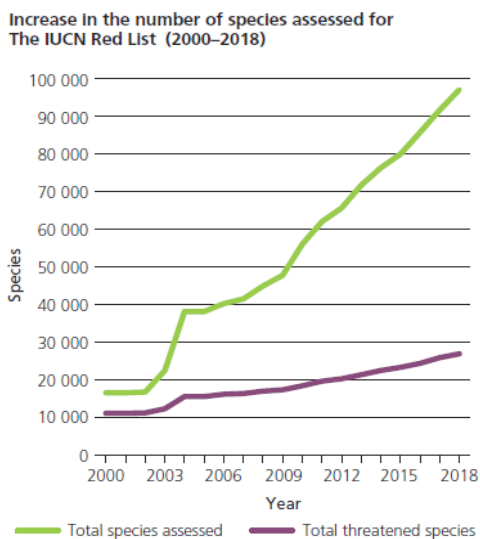

نمودار شماره ۵- نمودار آماری سطوح اشغالی توسط سیستم مناطق حفاظت شده دریایی در نواحی مختلف جهان

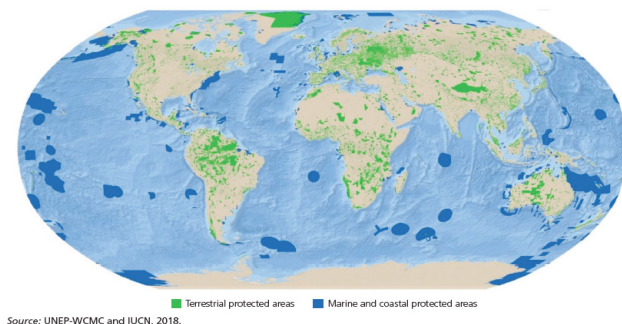
۱۱-نواحی کلیدی تنوع زیستی (KBAs)

نواحی کلیدی تنوع زیستی، مهمترین و جامع ترین نواحی مهم تنوع زیستی با بیش از ۱۵ هزار سایت در جهان بوده که حدود ۲۱ درصد گونه های در معرض تهدید را در خود جای داده اند. این نواحی طیف گسترده ای از اکوسیستم های خشکی، آب شیرین و دریایی را در برمی گیرند. اگرچه در شرایط ایده آل قرارداد این مناطق در پوشش مناطق حفاظت شده

برای مدیریت این نواحی اهمیت بالایی داشته، لیکن به طور متوسط ۴۷ درصد خشکی‌ها، ۴۴ درصد آب‌های شیرین و ۱۶ درصد نواحی دریائی کلیدی تنوع‌زیستی توسط مناطق حفاظت‌شده در برگرفته می‌شوند. به طور کلی ۱۹ درصد از نواحی کلیدی تنوع‌زیستی توسط مناطق حفاظت‌شده، مدیریت گشته و ۴۱/۵ درصد بخشی از این نواحی توسط مناطق حفاظتی مدیریت و ۳۹ درصد فاقد پشتوانه حفاظتی رسمی می‌باشند (نمودار ۶ و شکل ۹).

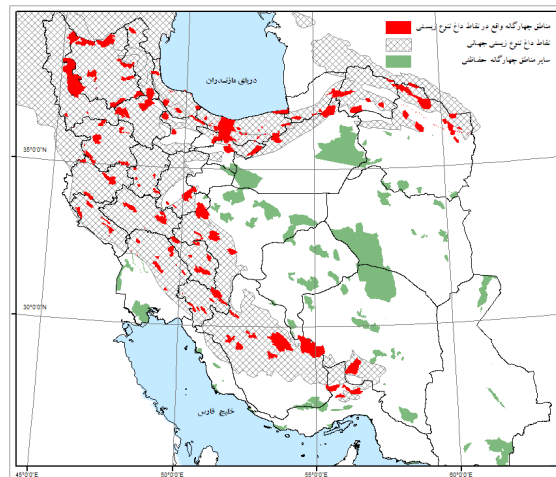
نمودار شماره ۶- نمودار آماری مجموع گونه‌های ارزیابی‌شده و در معرض تهدید

شکل ۹- نقشه جهانی پراکنش مناطق حفاظت‌شده در جهان

۱۲- کانون‌های تنوع‌زیستی (GBH) Global terrestrial biodiversity hotspots

مفهوم کانون‌های تنوع‌زیستی برای اولین بار در سال ۱۹۸۸ توسط مایر معرفی گردید. در واقع کانون‌های تنوع‌زیستی، مکان‌هایی هستند که واجد ۱۵۰۰ گونه گیاهی آوندی یا بیش از ۰/۵ درصد کل گونه‌های گیاهی بومی جهان را داشته و از سویی بیش از ۷۰ درصد از رستنی‌های اولیه خود را از دست داده‌باشد. مایر در ابتدا ۱۰ ناحیه جنگلی گرمسیری را به‌عنوان مکان‌های داغ تنوع زیستی انتخاب و به تدریج تعداد این مناطق افزایش و به ۳۶ مکان رسید. این مکان‌ها شامل ۵۰ درصد گونه‌های آوندی و ۴۲ درصد مهره‌داران دنیا بوده و از بین کانون‌های تنوع‌زیستی دو زیستگاه بزرگ شامل ایرانی- آناتولی و قفقازی بخشی از عرصه سرزمینی ایران را در برگرفته‌است. این مناطق همانطور که در نقشه زیر نیز ارائه شده‌است، شامل بخش‌های بزرگی از ناحیه زاگرسی، هیرکانی، ارسبارانی و بخش کمی از ناحیه رویشی ایرانی- تورانی را شامل می‌شود. با بررسی‌های انجام شده مشخص‌گردید که از تعداد ۲۹۵ منطقه چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست، تعداد ۲۰۲ منطقه با وسعتی معادل ۶۷۰۰۰۰ هکتار شامل ۱۴ اثر طبیعی - ملی، ۲۵ پارک-ملی، ۲۸ پناهگاه حیات‌وحش و ۱۳۵ منطقه حفاظت‌شده در این دو کانون تنوع‌زیستی واقع شده‌اند و این موضوع اهمیت این مناطق و لزوم مدیریت و حفاظت بیشتر را می‌طلبد (شکل ۱۰).

شکل ۱۰- نقشه پراکنش مناطق چهارگانه واقع در کانون‌های تنوع‌زیستی جهان

۱۳- طرح مدیریت و چالش‌های مناطق حفاظتی در ایران

با توجه به پراکنش مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست در گستره وسیعی از زیستگاه‌های متنوع با ساختارهای توپوگرافی، اقلیمی و اقتصادی اجتماعی متفاوت، این مناطق دارای چالش‌ها و مشکلات مختلفی بوده که مهمترین آنها شامل شکار و صید غیرمجاز، ایجاد و توسعه زیر ساخت‌ها از قبیل، راه‌های دسترسی، خطوط انتقال انرژی و آب، تغییر کاربری اراضی و تصرفات، بوته‌کشی و تأمین سوخت از طریق برداشت علوفه و قطع درختان، توسعه اراضی کشاورزی، مخاطرات طبیعی و انسانی از جمله تغییرات اقلیمی، خشکسالی، آتش‌سوزی، آفات و بیماری‌های گیاهی، گونه‌های مهاجم، توسعه شهر و روستاهای داخل و مجاور مناطق، گردشگری بی‌ضابطه می‌باشند. بدیهی است به‌منظور کاهش این اثرات مخرب بر محیط‌زیست اقدامات گسترده‌ای نیز باید در چهارچوب برنامه مدون و مخصوص هر منطقه توین و در برنامه‌های مشخص زمانی در قالب بازه‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و دراز مدت، نسبت به رفع این مشکلات اقدام کرد، که شالوده این طرح‌ریزی‌ها، طرح‌های مدیریت مناطق می‌باشند. برای آنکه به مدیریت کارآمد در امر اداره مناطق تحت حفاظت برسیم باید سیستم‌های ارزیابی و پایش مناطق تحت حفاظت کشور را در سرفحه کار خود قراردادیم. سیستم ارزیابی مورد نظر بایستی علاوه بر توجه به منابع زیستی همه برنامه‌ها و سیاست‌های مربوط به منابع انسانی نظیر نیروی انسانی مورد نیاز مناطق تحت حفاظت از نظر استانداردهای حرفه‌ای، آموزشی و تربیت این افراد و مهارت‌ها و توانایی آنها را تحت پوشش قرار دهد. همچنین در این سیستم چگونگی تلفیق میان دانش سنتی و تجربیات محلی با دانش و اطلاعات علمی روز ضروری است. دستاوردهای حاصل از برنامه پایش مناطق نیز باید بتواند بانک اطلاعاتی سودمندی را به‌طور روزآمد و به‌هنگام برای مناطق تحت حفاظت فراهم‌نموده و در بهبود مدیریت آنها نیز مورد استفاده قرارگیرند. طرح مدیریت سندی است که همه فرآیندهای توسعه، تصمیمات، دلایل، سیاست‌ها و طرح‌ها را در ارتباطی عضوی با یکدیگر به‌صورت یگانه در خود جمع کرده‌است.

طرح مدیریت کتابچه و مرجعی دائمی برای کل توسعه و همه اقداماتی است که خط مشی‌های مدیریت را تداوم خواهند بخشید. این سند شرح همه منابع بیوفیزیکی و اقتصادی - اجتماعی را همراه با نقشه‌های آنها و همین‌طور نقشه منطقه‌بندی و برنامه‌های آنها را در بر

می‌گیرد. مهم‌ترین اصل در طرح‌های مدیریت حل تعارض‌ها و چالش‌های منطقه می‌باشد. پایداری و بقای مناطق که اساس گزینش آنها به‌شمار می‌رود در برابر سایر استفاده‌های ممکن در هر حال باید به‌عنوان موضوع محوری مدنظر قرارگیرد. طرح‌های مدیریت این اطمینان را به‌وجود می‌آورند که منابع زیستی هر منطقه جز در چارچوب اهداف تعریف‌شده به کاربری دیگری اختصاص نخواهند یافت. ناحیه‌بندی یا منطقه‌بندی یکی از فعالیت‌های ضروری برای مدیریت مناطق تحت‌مدیریت است که هدف آن تشریح و به‌روی نقشه آوردن سطوح مختلف حفاظت و کاربری و تعیین مناطق حساس و آسیب‌پذیر از مناطقی که توانایی تداخل با فعالیت‌های انسانی را دارند، می‌باشد. در واقع ناحیه‌بندی به‌عنوان وسیله‌ای برای مدیریت منابع، بیان‌کننده این است که در کدام عرصه سرزمین می‌توان توسعه فیزیکی را مدنظر قرارداد و در کجا نباید این اقدام صورتگیرد. ناحیه‌بندی در عین جامعیت باید در حد ممکن ساده و از سوی جامعه محلی و مدیریت مناطق قابل درک و اعمال باشد. برای هر ناحیه باید اهداف مدیریت ناحیه (اهداف حفاظتی، اهداف بازسازی، اهداف طبیعت‌گردی، اهداف مدیریت و کنترل فعالیت‌های مختلف مانند کشاورزی یا دامداری و...) و فعالیت‌های مجاز و غیرمجاز با قوانین ساده و قابل اجرا بیان‌شود. درواقع طرح‌های مدیریت باید در چهارچوبی مشخص، اهداف، معیارها و برنامه‌های مورد نیاز برای اهداف بلندمدت منطقه را در برگیرند.

شرح خدمات مطالعات مناطق تحت‌مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست

چهارچوب‌های ارائه گزارش شامل:

الف- چکیده (۱ صفحه)

چکیده باید با نگاهی دقیق به کلیات طرح مدیریت خلاصه‌ای از مهمترین نکات طرح را ارائه‌کند.

فهرست مطالب (تا ۲ صفحه) - فهرستی از مطالب ارائه‌شده در گزارش و شماره صفحه آنها

فهرست جداول و اشکال (تا ۲ صفحه) - فهرستی از جداول، اشکال، نقشه‌ها و عکس‌های

ارائه‌شده در گزارش و شماره صفحه آنها

صفحه شناسنامه منطقه و طرح (۱ صفحه) - در یک قالب هماهنگ با دیگر گزارشات

نام منطقه، هم‌ترازی با طبقات IUCN، موقعیت جغرافیایی، استان محل قرارگیری، سال

تأسیس، مساحت و تاریخ تصویب طرح آورده‌شود.

تشکر و قدردانی (۱ صفحه) - فهرستی از تمامی افرادی که در فرآیند تنظیم طرح کمک کردند

ب- ویژگی‌های عمومی و اکولوژیکی منطقه:

مقدمه (تا ۵ صفحه):

به طور خلاصه مطالب زیر را توضیح و پوشش دهید:

• محدوده جغرافیایی و مساحت منطقه و مرزهای آن

• قوانین و نوع طبقه‌بندی

• تاریخچه منطقه و دلیل تأسیس آن

• ارتباط منطقه با سیمای آبی/ خشکی پیرامون خود، راه‌های دسترسی

• اکوسیستم‌های منطقه

• اهمیت و دلیل حفاظت از منطقه در سطوح استانی، ملی و بین‌المللی

• امکانات و تجهیزات حفاظتی

• مدیریت در بستر جغرافیای زیستی منطقه (تا ۵۲ صفحه):

• سیمای فیزیکی

• فیزیوگرافی شامل وضعیت توپوگرافی، شیب عمومی منطقه و و ارائه جداول و نقشه‌های

مربوطه تا ۴ صفحه

• زمین‌شناسی و خاک‌شناسی منطقه و نقشه‌های مربوطه تا ۴ صفحه

• بررسی وضعیت کاربری فعلی اراضی و نقشه‌های مربوطه تا ۲ صفحه

• آب و هوا شامل وضعیت اقلیمی، میزان بارش، میانگین دما، یخبندان و ارائه نقشه‌های

مربوطه تا ۴ صفحه

• منابع آب و شناسایی کمی و کیفی منابع آب‌های سطحی و زیرزمینی شامل رودخانه (

اصلی و فرعی / دائمی و فصلی)، چشمه، سراب‌ها، قنات‌ها، تالاب و آبخیز و چاه (از نظر

شرب انسانی و حیات وحش) و نقشه‌های مربوطه تا ۵ صفحه

• پوشش گیاهی

• تعیین تیپ و تراکم پوشش گیاهی، ارائه فهرست گونه‌های با ارزش و شاخص منطقه

شامل گونه‌های انحصاری، در معرض تهدید بر اساس فهرست مؤسسه تحقیقات جنگلها و

مراعات و همچنین معیارهای IUCN و گونه‌های مهاجم و نقشه‌های مربوطه تا ۱۰ صفحه

• حیات وحش

• بررسی پستانداران، پرندگان، خزندگان و دوزیستان و آبریان شاخص منطقه و ارائه فهرست و نقشه پراکنش آنها و همچنین تطبیق با معیارهای IUCN از نظر حفاظتی و ارائه آمار سرشماری موجود در سنوات گذشته تا ۱۲ صفحه

• شناسائی مسیرگردورهای تردد حیات وحش در فصول مهاجرت مربوطه در داخل و خارج منطقه و شناسائی حرائم اکولوژیکی پیرامون آن تا ۳ صفحه

۵ چشم اندازها و ویژگی های بارز طبیعی و فرهنگی و باستانی منطقه و مناطق منحصر به فرد زمین شناسی، دیرینه شناسی و غارها تا ۳ صفحه بررسی اجمالی اقتصادی - اجتماعی منطقه شامل کانون های انسانی (ساکن - عشایری) و پراکنش آنها و عوارض مهم انسان ساخت و تعارضات منطقه تا ۵ صفحه

۵ ج- چالش ها و تهدیدات و مشکلات، فرصت ها و محدودیت های منطقه تا ۲ صفحه (به صورت جدول ارائه شود)

۵ د- تجزیه و تحلیل اطلاعات، تبیین چشم انداز مدیریت منطقه و ناحیه بندی به همراه نقشه و جداول ناحیه بندی تا ۱۰ صفحه

اگرچه در ایران در سال های گذشته عمدتاً به روش رویهم گذاری نسبت به ارزیابی توان اکولوژیک و زون بندی با مدل های مرسوم اقدام گردید، لیکن تجربه سالیان گذشته در ایران نشان داد که بهترین روش ناحیه بندی که در دنیا نیز مرسوم است، استفاده از روش مشارکتی با گروه های ذینفع و مطلع می باشد. بنابراین، ضرورت دارد با استفاده از این رهیافت و اطلاعات موجود و وضعیت اکولوژیکی و اقتصادی اجتماعی منطقه و همچنین چالش ها ی موجود، ناحیه بندی (زون بندی) اقدام و فرآیند برنامه ریزی برای هر زون جهت اقدامات آتی مهیا گردد.

۵ برنامه ریزی و ارائه مهمترین برنامه کوتاه مدت یک ساله، سه ساله و پنج ساله برای هر زون به شرح زیر تا ۴ صفحه

۵ اجرای طرح

در این مرحله ضرورت دارد تا با توجه به برنامه های هر زون اقدامات اجرایی با توجه به بودجه تخصیصی انجام پذیرد

نظارت و پایش

۱۴- مراحل ارتقای سطح سرزمین به عنوان مناطق چهارگانه

۱۵- اثربخشی مناطق حفاظت شده

در راستای رسیدن به اهداف و برنامه و ارزش‌های حفاظتی و همچنین دستیابی به مدیریت پایدار مشارکتی و بهبود تنوع‌زیستی و رفاه بهره‌برداران و مردم محلی، داشتن اطلاعات از میزان اثربخشی مناطق حفاظت شده اهمیت زیادی دارد. در واقع اثربخشی مدیریت در مناطق حفاظت شده با سه رویکرد ارزیابی انفرادی هر سایت و همچنین نقش آن در شبکه مناطق حفاظتی، صحت‌سنجی و تناسب‌سازی برنامه‌های عملیاتی و در نهایت عملکرد مدیریتی مناطق در راستای دستیابی به ارزش‌های منطقه می‌باشد. لذا اهمیت هر سایت را بایستی در مقیاس محلی، منطقه‌ای و ملی مورد توجه قرار داد. به هر حال ارزیابی اثر بخشی مدیریت مناطق بایستی منجر به مدیریت بهتر در یک محیط زیست پویا، کمک به تخصیص منابع مؤثر، ارتقای پاسخگوئی و شفافیت و افزایش مشارکت مردم در مدیریت و ترویج ارزش‌های منطقه حفاظت شده و در تبیین چشم‌انداز اقدامات برای تصمیم‌گیران مؤثر باشد. بدیهی است در این چهارچوب روش‌های گسترده برای این ارزیابی وجود داشته که مهمترین آنها روش «ارزیابی سریع و اولویت‌بندی مدیریت مناطق حفاظت شده METT، RAPPAM و IMET بوده

که توسط سازمان‌های بین‌المللی نظیر؛ فدراسیون بین‌المللی حیات وحش؛ IUCN و کمیسیون جهانی مناطق حفاظت‌شده پذیرفته‌شده و تاکنون برای بیش از ۶۲ کشور مورد استفاده قرار گرفته‌است. در حال حاضر ۱۱/۵ درصد از مناطق حفاظت‌شده در آسیا و اقیانوسیه، ۳۷/۸ درصد در اروپا، ۲۶ درصد در افریقا، ۳۴ درصد در آمریکای جنوبی، ۲۵ درصد از آمریکای لاتین و کارائیب و ۲۴ درصد در غرب آسیا ارزیابی شده‌اند، لیکن در ایران به‌طور یکپارچه در سالیان این مهم انجام نشده‌است.

منابع مورد استفاده:

- سازمان حفاظت محیط‌زیست، دستورالعمل ناحیه‌بندی، مناطق تحت مدیریت، دفتر پارک‌ها و مناطق، ۱۳۸۸.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست، مستندات دفتر زیستگاه‌ها و امور مناطق، ۱۳۹۸.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست، مستندات دفتر زیستگاه‌ها و امور مناطق، ۱۳۹۹.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست، مستندات دفتر حفاظت و مدیریت حیات وحش، ۱۳۹۸.
- مجنونیان، هنریک، مناطق حفاظت‌شده ایران (مبانی و تدابیر حفاظت از پارک‌ها و مناطق در ایران و جهان)، ۱۳۹۳.
- مجنونیان، هنریک، پارکداری، طرح‌ریزی مدیریت پارک‌های ملی و مناطق حفاظت‌شده، ۱۳۹۴.
- <https://www.iucnredlist.org/2018>

• UNEP-WCMC (2018). United Nations List of Protected Areas. Supplement on protected area management effectiveness. UNEP-WCMC: Cambridge, UK.

• UNEP-WCMC 2018: Protected Planet: The Global Database on Protected Area Management Effectiveness (GD-PAME) Statistics. Cambridge, UK.

Agricultural Research
Education And Extension Organization
Deputy of Agricultural Education And Extension

Protected areas of Iran

(Concept, management and Comparative Comparison
of Protected Areas of Iran and the World)

